

המערכה המדינית־צבאית סביב הסכם ההפרדה עם סוריה דצמבר 1973 עד מאי 1974

מחבר: יניב פרידמן

מקור: "יסודות", גיליון 5 | 50 שנים למלחמת יום הכיפורים

הוצאה: המחלקה להיסטוריה בצה"ל

עורכים: אלי מיכלסון, יוגב אלבז, יניב פרידמן

שנת הוצאה: 2023

תקציר

מאמר זה עוסק במערכה המדינית-צבאית שניהלה ישראל החל בדצמבר 1973 ועד לחתימת הסכם הפרדת הכוחות עם סוריה ב-31 במאי 1974. הוא מתאר את מהלכיה המדיניים של ישראל אל מול ארצות הברית, מצרים וסוריה, בוחן את השפעת מערכת היחסים בין ארצות הברית לברית המועצות על ההסכם, עוסק בסביבה האזורית המתגבשת וכמובן במערכה הצבאית שהתקיימה במקביל.

הטענה המרכזית של המאמר היא כי למערכה המדינית והצבאית סביב הסכם ההפרדה עם סוריה, וכמובן להסכם עצמו, הייתה השפעה רבה על תוצאות מלחמת יום הכיפורים. עם החתימה על הסכם ההפרדה נמצאו שלוש מדינות שקידמו את האינטרס המדיני-אסטרטגי ארוך הטווח שלהם - ארצות הברית, ישראל ומצרים; מדינה אחת שהישגיה הסתכמו ברמה המקומית - סוריה; ובמעצמה אשר רשמה הפסד מדיני - ברית המועצות.

המאמר עושה שימוש במגוון רחב של מקורות ראשוניים מארכיון המדינה, ובחומרים שטרם נחשפו לציבור מארכיון צה"ל וממאגר המחלקה להיסטוריה; וכמו כן נסמך על קובצי משרד החוץ האמריקאי (FRUS), ארכיון סוכנות הביון המרכזית (CIA) וארכיון משרד המשפטים האמריקאי/חוק חופש המידע (FOIA).

המערכה המדינית־צבאית סביב הסכם הפרדה עם סוריה דצמבר 1973 עד מאי 1974

יניב פרידמן¹

הנרי קיסינג'ור: "רעייתי ננסי [...] רוצה להצטרף אלי לביקורי בישראל [...] האם היא תתקבל בסדר למרות שאין היא יהודייה, אבל מאוד אוהדת את ישראל ואיננה אוהדת את הערבים?"
שמחה דיניץ: "[בצחוק] זה טוב [שהיא אוהדת את ישראל]. מפני שזה יוצר שיווי משקל במשפחה..."²

מבוא

ב־22 באוקטובר 1973 התקבלה במועצת הביטחון של האו"ם החלטה 338, שקראה לכל הצדדים המעורבים בלחימה להפסיקה בתוך 12 שעות, לאחר מכן להתחיל ביישומה של החלטת מועצת הביטחון 242, ובו בזמן, מייד לאחר הפסקת האש, לפתוח בשיחות אשר מטרתן לכוון שלום צודק במזרח התיכון. הסורים סירבו לקבל את ההחלטה, בעוד ישראל ומצרים נענו לה. למרות הקבלה ההדדית של ישראל ומצרים, הלחימה בשתי החזיתות

1 ד"ר יניב פרידמן הוא ראש ענף המחקר במחלקה להיסטוריה בצה"ל וראש תחום חקר הרמה האסטרטגית. עבודת הדוקטורט שלו עוסקת בביוגרפיה קבוצתית של ממשלת אשכול 1963-1966. המחבר מבקש להודות לעובדי ארכיון צה"ל וארכיון המדינה על הסיוע הרב באיתור המסמכים המקוריים; ולא"ם (במיל") בעז זלמנוביץ, סם ברונפלד, יאיר אבן, עמרי אדומי, ד"ר עדו הכט, ד"ר שמעון גולן, ד"ר זיו אורנשטיין, ד"ר לואיז פישר, ד"ר ארנון למפרום וד"ר דן שיפטן, על הערותיהם למאמר זה. חלק מן המסמכים שעליהם מסתמך המאמר הם מסמכים צה"ליים פנימיים ואינם פתוחים לעיון הציבור.

2 ארכיון צה"ל (להלן: א"צ), 73/1231/2002, מאת דיניץ אל גזית, 19 באפריל 1974.

לא פסקה. רק ב-24 באוקטובר הסכימו הסורים להפסקת אש, אך לא ליתר סעיפי החלטה 338, הכוללים בין השאר שיחות עם ישראל. בחזית המצרית, לעומת זאת, פסקה האש בליל 24-25 באוקטובר.³

וכך, ולמרות המשכם של חילופי אש ותקריות, הגיעו שני הצדדים במהירות יחסית להבנות ולהסכם; ייתכן שבשל המצב הצבאי בשטח - הצבא המצרי כבש רצועה של כ-8 ק"מ בגדה המזרחית של תעלת סואץ, ואילו צה"ל העביר את כוחותיו לגדה המערבית, תוך שהוא מאיים לנוע לעבר קהיר. כבר ב-28 באוקטובר נפגשו נציגים בקילומטר ה-101 מהבירה המצרית והחלו לקיים מפגשים ושיחות בתדירות גבוהה; בהמשך, בין 21 בדצמבר 1973 ל-9 בינואר 1974, התכנסה ועידת ז'נבה שהיוותה ציון דרך חשוב בתהליך המדיני בין שתי המדינות, על אף שהלכה למעשה לא הניבה דבר; ולבסוף, הסכם הפרדת הכוחות אשר נחתם בין שני הצדדים ב-18 בינואר 1974 ואישר סופית את המתווה הכללי שאליו צעדו שתי המדינות.

בחזית הסורית היה המצב שונה. ב-8 באוקטובר יצאה ישראל למתקפה ברמת הגולן, שבמהלכה הדפה את הכוחות הסוריים מכלל רמת הגולן הישראלית, ואף חצתה את הקו הסגול, קו הגבול בין שתי המדינות לאחר מלחמת ששת הימים. ב-11 בחודש החלה הלחימה בגולן הסורי, ולאחר 13 ימי לחימה נוספים התבססה ב"מובלעת הסורית" - שטח של כ-400 קמ"ר מאזור בית ג'ין בצפון דרך תל שמס, תל מרעי במרכז ועד לתל אל מל בדרום. וכך, בסיומה של המלחמה, החזיקה ישראל שטח ריבוני סורי.

באופן זה התקבעה מציאות שבה למרות הסכם הפסקת האש, המשיכו הסורים בהתנגדותם לקיים שיחות עם ישראל, סירבו להעביר את רשימת השבויים המצויים בידיהם, השיבו בשלילה גמורה כאשר הוצע להם להשתתף בוועידת ז'נבה ובהמשך אף פעלו צבאית כנגד ישראל. יתרה מכך, ב-7 במארכ 1974 הכריז נשיא סוריה חאפז אל-אסד על תחילתה של מלחמת התשה שמטרתה נסיגה של ישראל מכלל השטחים שכבשה מידי הסורים.⁴

3 שמעון גולן, **מלחמה ביום הכיפורים: קבלת ההחלטות בפקוד העליון במלחמת יום הכיפורים**, מודן ומערכות, 2013, עמ' 1264-1265 (להלן: גולן, **מלחמה ביום הכיפורים**).

4 מאגר המחלקה להיסטוריה, אג"ם-מה"ד-היסטוריה, **ביטחון שוטף סיכום שנת העבודה 1973 (1 באפריל 1973 - 31 במרס 1974)**, 1976, עמ' 100; פסח מלובני, **מצפון תפתח הרעה: צבא סוריה - עלילותיו ומלחמותיו - מבט מדמשק**, המכון לחקר מלחמות ישראל, 2013, עמ' 494-495 (להלן: מלובני, **מצפון תפתח**).

על התקופה שבין סיום מלחמת יום הכיפורים, 24 באוקטובר 1973, לבין חתימת הסכם הפרדת הכוחות עם סוריה, 31 במאי 1974, נכתבו מספר מחקרים: ספרו החשוב של שמעון גולן, "הפרדת כוחות בצל התשה"⁵, מתאר את המגעים הישראליים להסדר עם סוריה ומצרים לאחר המלחמה, תוך הסתמכות על מקורות ראשוניים חדשים; אולם הוא נשען רק על חומרים ישראלים מארכיון צה"ל וממאגר המחלקה להיסטוריה בצה"ל בלבד; ארכיון המדינה פרסם מחקר מעמיק המכיל תעודות ומבואות מחייה של ראש הממשלה גולדה מאיר, ובו חלק מצומצם אשר עוסק בהסכם ההפרדה עם סוריה, אך ללא התייחסות אל המהלכים הצבאיים⁶; לואיז פישר, בעבודת הדוקטורט המקיפה שלה העוסקת בעיצוב מדיניות החוץ של ישראל במשא ומתן עם מצרים 1973-1979,⁷ הקדישה לתקופה זו 10 עמודים בלבד ולא עסקה בפן הצבאי; אלחנן אורן, במחקרו המפורט "תולדות מלחמת יום הכיפורים"⁸, כתב על התקופה הזו ארבעה עמודים בלבד; וספרו המעמיק של משה גבעתי, "המערכה בחרמון: הקרבות ברכסי החרמון במלחמת יום הכיפורים ולאחריה", מתמקד - כנאמר בשמו - בלחימה ברכסי החרמון.⁹ חוץ מאלה, ניתן למנות את ספרי האוטוביוגרפיה והביוגרפיה של האישים אשר נטלו חלק בעשייה בתקופה הזו, המתארים אמנם את המציאות המדינית-צבאית אולם חסרים ברובם את ההפניות המחקריות הנדרשות, ממעטים לעסוק בנושא או ממוקדים בנקודת המבט של המחבר, של הסופר מטעמו או של המדינה שבה שימשו בתפקיד.¹⁰

-
- 5 שמעון גולן, **הפרדת כוחות בצל התשה: קבלת ההחלטות בדרג האסטרטגי במשא ומתן על הסכמי הפרדת הכוחות אחרי מלחמת יום הכיפורים**, מודן ומשרד הביטחון - ההוצאה לאור, 2019 (להלן: גולן, **הפרדת כוחות**).
 - 6 ארכיון המדינה, (להלן: א"מ), חגי צורף (עורך ראשי) וארנון למפרום (עורך הסדרה), **גולדה מאיר: הרביעית בראשי הממשלה, מבחר תעודות ומבואות מפרקי חייה (1898-1978)**, המדפיס הממשלתי, 2015, עמ' 617-622.
 - 7 לואיז פישר, **עיצוב מדיניות החוץ של ישראל במשא ומתן עם מצרים, 1973-1979**, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת חיפה: הפקולטה למדעי הרוח, החוג ללימודי ארץ ישראל, 2014, עמ' 46-56 (להלן: פישר, **עיצוב מדיניות החוץ**).
 - 8 אלחנן אורן, **תולדות מלחמת יום הכיפורים**, אג"ם-תוה"ד, 1992, עמ' 399-402 (להלן: אורן, **תולדות מלחמת יום הכיפורים**).
 - 9 משה גבעתי, **המערכה בחרמון: הקרבות ברכסי החרמון במלחמת יום הכיפורים ולאחריה**, מודן ומערכות, 2015 (להלן: גבעתי, **המערכה בחרמון**).

המאמר הנוכחי עוסק במערכה המדינית-צבאית שניהלה ישראל החל בדצמבר 1973 ועד לחתימת הסכם הפרדת הכוחות עם סוריה ב־31 במאי 1974. הוא מתאר את הדיונים שניהלה ישראל עם ארצות הברית ועם סוריה בתיווכו של מזכיר המדינה האמריקאי הנרי קיסינג'ר סביב ההסכם, מציג את השפעת מערכת היחסים הבילטרלית, הדו־צדדית בין ארצות הברית וברית המועצות (הדטאנט) על המשא ומתן, את המציאות האזורית הבינ־ערבית החדשה, וכל זאת תוך כדי הצגה של המערכה הצבאית שהייתה לחלק מניהול המשא ומתן.

הטענה המרכזית של המאמר היא כי למערכה המדינית והצבאית סביב הסכם ההפרדה עם סוריה, וכמובן להסכם עצמו, הייתה השפעה רבה על תוצאות מלחמת יום הכיפורים. עם החתימה על הסכם ההפרדה נמצאו שלוש מדינות שקידמו את האינטרס המדיני־אסטרטגי ארוך הטווח שלהם – ארצות הברית, ישראל ומצרים; מדינה אחת שהישגיה הסתכמו ברמה המקומית – סוריה; ובמעצמה אשר רשמה הפסד מדיני – ברית המועצות.

המאמר עושה שימוש במגוון רחב של מקורות ראשוניים מארכיון המדינה, ובחומרים שטרם נחשפו לציבור מארכיון צה"ל וממאגר המחלקה להיסטוריה; וכן נסמך על קובצי משרד החוץ האמריקאי (FRUS), ארכיון סוכנות הביון המרכזית (CIA) וארכיון משרד המשפטים האמריקאי/ חוק חופש המידע (FOIA) המאפשרים את המבט המעצמתי והבין־לאומי על התקופה.

10 מוטה גור, **ראש המטה הכללי**, מערכות, 1998, עמ' 23-15, 71-29 (להלן: גור, **ראש המטה הכללי**); מוטה גור, **מצפון ומים**, מערכות, 1998, עמ' 257-227, 265-261 (להלן: גור, **מצפון ומים**); יוסי גולדשטיין, **רבין: ביוגרפיה**, שוקן, 2006, עמ' 264-265; רפאל איתן, **רפול: סיפורו של חייל**, מעריב, 1985, עמ' 141-145; שלמה גזית, **בצמתים מכריעים: מהפלמ"ח לראשות אמ"ן**, ידיעות אחרונות וספרי חמד, 2016, עמ' 246; מיכאל בר זוהר, **כעוף החול: שמעון פרס – הביוגרפיה**, ידיעות אחרונות וספרי חמד, 2006, עמ' 412-414; משה דיין, **אבני דרך**, עידנים ודביר, 1976, עמ' 708-717 (להלן: דיין, **אבני דרך**); יצחק רבין, **פנקס שירות**, מעריב, 1979, עמ' 417-425; מירון מדזיני, **גולדה: ביוגרפיה פוליטית**, ידיעות אחרונות וספרי חמד, 2008, עמ' 611-615; פטריק סיל, **אסד**, מערכות, 1993 (להלן: סיל, **אסד**); Henry Kissinger, *Years of Upheaval*, Little, Brown and Company; Boston, Toronto, 1982, pp. 935-978.

מלחמת יום הכיפורים וכיבוש המובלעת

ב-10 באוקטובר 1973 נהדפו הסורים מכלל השטחים שהחזיקו ברמת הגולן (למעט מוצב החרמון) והתבססו חזרה בשטחם. במטכ"ל הישראלי עלתה כעת דילמה כיצד לפעול בהמשך; האם להתבסס חזרה בקו הסגול ולרכז מאמץ בגזרה המצרית או לנצל הצלחה בגזרה הסורית ולצאת במתקפה אל תוך שטחה של סוריה. הרמטכ"ל דוד אלעזר התלבט בין שתי האפשרויות. לטובת המהלך ההתקפי אל הגולן הסורי עמדו מספר שיקולים ובהם עייפות הצבא הסורי והרצון למוטט אותו, ההכרח לאושש את אמינות צה"ל, הצורך למנוע מירדן להיכנס אל המערכה והרצון בהכרעה בחזית אחת לפחות. מה שהיטה בסופו של דבר את הכף לטובת המתקפה היה שילוב בין הרצון לשקם את ההרתעה הישראלית והידיעה כי בשל הפצצת שדות התעופה הסוריים, אין הסובייטים יכולים לסייע לסורים, ועל כן הם מבקשים להביא להחלטה על הפסקת אש במועצת הביטחון של האו"ם. המסקנה הישראלית מכך הייתה ברורה: אם אכן תתקבל הפסקת האש, ייטב מצבה אם יהיו בידיה חלקים מאדמה סורית וכמובן - איום על דמשק.¹¹

ב-8 באוקטובר התחילה ישראל במתקפה אל תוך הגולן הסורי. ביממה הראשונה כבש צה"ל שטח רצועה ברוחב כ-10 ק"מ והחל להיערך לאיום באמצעות אש ארטילרית על דמשק. ב-12 באוקטובר נתקלו כוחות צה"ל לראשונה בכוח המשלוח העיראקי,¹² והלחימה בו יום לאחר מכן עיכבה והתישה את הכוח הישראלי, אשר ניצל את יום המחרת להתאוששות והתארגנות. ב-15 באוקטובר פתח צה"ל במתקפה מחודשת על הכוח העיראקי בסוריה, ויום לאחר מכן הדפו כוחות הפיקוד מתקפה משולשת של כוחות ירדניים, עיראקיים וסוריים.¹³

ביומיים הבאים נערך צה"ל לייצוב הטריז בגולן הסורי. הסיבות לכך היו ריכוז המאמץ של ישראל בחזית הדרומית ושחיקה רבה של הכוחות הלוחמים. פעולותיה הוגבלו לפשיטה אוגדתית ולמגננה. הרמטכ"ל קבע ב-16 באוקטובר כי אין כוונת צה"ל להכריע בגזרה זו אלא לשמר את המצב

11 אורן, **תולדות מלחמת יום הכיפורים**, עמ' 172-175.

12 להרחבה בנושא הלחימה בכוח העיראקי ראו את מאמרו של אמציה ברעם, "עיראק במלחמת יום הכיפורים: הזווית המדינית-אסטרטגית", המתפרסם בגיליון זה.

13 גולן, **מלחמה ביום הכיפורים**, עמ' 899-900, 1001.

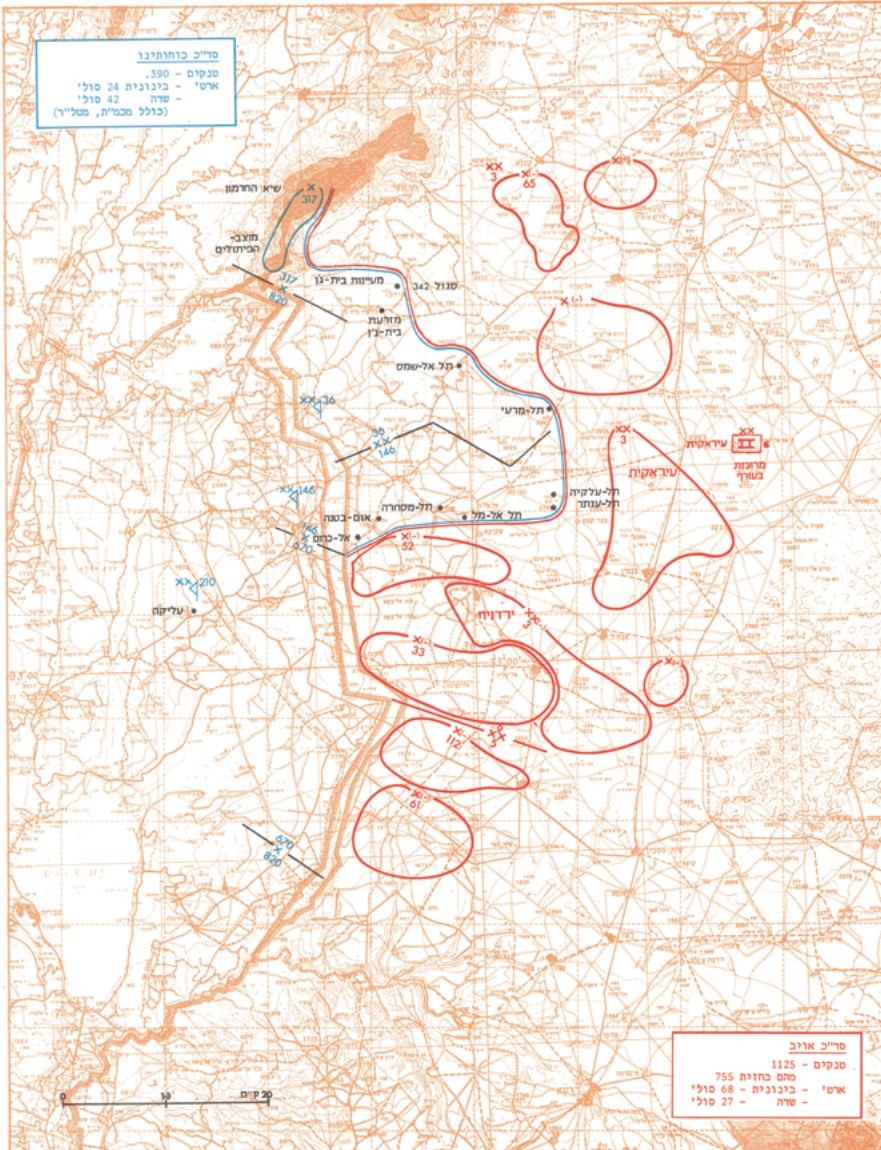
הקיים, במקביל לבניין כוח ושחיקת האויב. בין 18 ל-19 באוקטובר יזמה ישראל פעולות התקפיות, שמטרתן הייתה שיפור מערך ההגנה על המובלעת ונקלעה ללחימה בכוחות סוריים, ירדניים ועיראקיים. במשך היומיים הבאים עסקו הצדדים בחילופי אש ארטילריים ופעולות קרקעיות מעטות. מטרתה של ישראל הייתה ייצוב המצב במובלעת והיערכות לכיבוש מוצב החרמון, אשר נכבש בסופו של דבר ב-22 באוקטובר. לאחר כיבושו של ההר נערכו הכוחות הישראליים להתקפת-נגד סורית, עיראקית וירדנית, אולם לחץ סובייטי על נשיא סוריה אסד הוביל לביטול המתקפה, וב-24 באוקטובר אף קיבלה עליה סוריה את הסכם הפסקת האש. בסיום הלחימה נותרה בידי ישראל "המובלעת הסורית".¹⁴

14 אורן, **תולדות מלחמת יום הכיפורים**, עמ' 284, 328, 330-333, 371-372; מאגר המחלקה להיסטוריה, המכללה הבין זרועית לפיקוד ומטה, **ניתוח אירוע - קרב כיבוש המובלעת בגולן 12-11 באוקטובר 73, 1978**.

אג"ש/מח"ד הסדרה
 לשכת ה-רמי"ח
 255 - תר
 עותק מס'

ס ר ד י
 - 84 -

מפה 73: קווי הפסקת האש בצפון

ס ר ד י

מפת המובלעת, מתוך אטלס "מלחמת יום הכיפורים 1983", אלחנן אורן
 (המחלקה להיסטוריה בצה"ל).

ועידת ז'נבה ומעורבות המעצמות במזרח התיכון

המצב בשתי החזיתות לאחר סיום הלחימה היה, כאמור, שונה במהותו. בעוד שישראל ומצרים החלו בתהליך של הידברות, שתחילתו בקילומטר ה-101 והמשכו בהסכם הפסקת האש¹⁵ ובמפגשי הקצינים הישראליים והמצרים.¹⁶ בחזית הצפונית, קודם לנכונותם לנהל משא ומתן עם ישראל דרשו הסורים לקבל התחייבות ישראלית לנסיגה. הצעות ישראליות בדבר נסיגה משטחים, החזרת אזרחים סורים אל המובלעת ואף החזרת מוצבים בחרמון - בתמורה לקבלת רשימת השבויים שבידי סוריה, ולאחר מכן החזרתם לישראל - לא נענו ישירות על ידי סוריה, והמגעים המדיניים נקלעו לדרך ללא מוצא.¹⁷

למרות השיחות הישירות בין ישראל למצרים בדבר הסדר להפרדת כוחות, לחצה ארצות הברית על כינוסה של ועידה בין-לאומית בחסות האו"ם - ועידת ז'נבה, שנערכה בין 21 בדצמבר 1973 ל-9 בינואר 1974. בוועידה נועדו שרי החוץ של ישראל, מצרים, ירדן, ארצות הברית וברית המועצות, והתקיימו בה ישיבות מדיניות וצבאיות שמטרתן המרכזית הייתה הגעה להסכם הפרדת כוחות בין שני הצבאות.¹⁸ ישראל החליטה להשתתף בוועידה, אולם התנגדה להשתתפותה של סוריה, ודרשה כתנאי מקדים קבלה של רשימת השבויים הישראליים המצויים בידי סוריה וביקורים של הצלב האדום אצלם.¹⁹

הסורים, מן הצד האחר, סירבו להשתתף בוועידה כאשר אינם יודעים מראש ובמדויק מה יהיה בה ומה יושג בסופה. כוונתם הייתה ברורה - כל

15 א"צ, 12/312/2021, החלטה 100 של ממשלת ישראל - חתימת הסכם הפסקת האש, 11 בנובמבר 1973.

16 אריה בראון, **משה דיין במלחמת יום הכיפורים**, עידנים וידיעות אחרונות, 1993, עמ' 326, 330-331; גולן, **הפרדת כוחות**, עמ' 15-74 (להלן: בראון, **משה דיין**).

17 דיין, **אבני דרך**, עמ' 708-709; בראון, **משה דיין**, עמ' 336. נראה כי כוונת דיין בדבר נסיגה משטחים הייתה לשטחים מתחום המובלעת הסורית ולא מרמת הגולן.

18 א"צ, 32/379/2015, **לוח אירועים ארה"ב-מזה"ת**, ללא תאריך. בטבלה וברשימה המסכמות את ביקוריו של מזכיר המדינה האמריקאי הנרי קיסינג'ר במזרח התיכון מצוינת פגישה שלו במצרים עם נשיא מצרים סאדאת ב-14 בדצמבר 1973, שבה סוכם כי שאלת הפרדת הכוחות תהיה הנושא המרכזי בוועידת ז'נבה. לדיין על רצונה של ארה"ב לכנס את ועידת ז'נבה ראו: פישר, **עיצוב מדיניות החוץ**, עמ' 34-36.

19 א"צ, 12/312/2021, **ישיבת ועדת שרים לענייני ביטחון**, "דברי משה דיין", 14 בדצמבר 1973; א"צ, 12/312/2021, **הממשלה בשבתה כוועדת השרים לענייני ביטחון**, "ועידת ג'נבה - שבוינו בסוריה", החלטה 184, 16 בדצמבר 1973.

עוד אין הסכם הפרדת כוחות שבמסגרתו תיסוג ישראל מן הגולן כולו, קו ההפרדה מצוי בנהר הירדן ו"יכובדו זכויות הפלסטינים" - אין טעם להשתתפותם בזינבה.²⁰

ב-21 בדצמבר 1973 נפתחה בזינבה ועידת השלום. היא נמשכה - עם הפסקה לחופשת חג המולד - עד ל-9 בינואר 1974. ערב הוועידה ביקשה ישראל לדחות אותה בכמה ימים בשל הבחירות הכלליות שיועדו להיערך ב-31 בדצמבר 1973, אולם לחץ אמריקאי מנע זאת והוועידה נפתחה במועדה.²¹

בוועידה התקיימו דיונים צבאיים ומדיניים. מבחינת ארצות הברית הייתה הוועידה המשכן של השיחות שהתקיימו בקילומטר ה-101 בין ישראל לבין מצרים שבהן היא שימשה שושבין ראשי, ולכן המשיכה במגמה זו של חסות בלעדית ומנעה את שילובם של הסובייטים בוועדה הצבאית למרות דרישתם. הרעיון המרכזי מאחורי המהלך סוכם קודם לוועידה בפגישה בין קיסינג'ר לנשיא מצרים אנואר סאדאת, מתוך רצון למנוע את ההשפעה הסובייטית הנוכחית והעתידית באמצעות אי-חברותם בוועדה.²²

המהלך תאם היטב את גישת ארצות הברית כלפי ברית המועצות ומעמדה במזרח התיכון בסיום המלחמה, והשתלב היטב בתפיסה רחבה שלה את יחסיה עם מעצמת-העל השנייה בזירה הבין-לאומית, עם ישראל ועם העולם הערבי.

ב-8 במארס 1974 הסביר קיסינג'ר לנשיא ריצ'רד ניקסון מה מדיניותה ומהן מטרותיה של ארצות הברית במזרח התיכון ולמול הסובייטים. נדמה כי שיחה זו היא אבן דרך בהבנת כלל מהלכיה האסטרטגיים של ארצות הברית בתקופה זו.

20 א"צ, 32/379/2015, **סוריה-ארה"ב / פגישת חאפט' אסד עם קיסינג'ר**, 5 בינואר 1974. הפגישה עצמה נערכה ב-15 בדצמבר 1973; א"צ, 32/379/2015, **א. צהריים עם דיוויד קורן**, 28 בדצמבר 1973. בפגישה בין נציגי משרד החוץ האמריקאי ומקביליהם הסורים טענו האחרונים כי סוריה מוכנה לשלום עם ישראל בתמורה להחזרת כל הגולן; א"צ, 4517/535/2004, אגף מודיעין-מחקר, **לקט מודיעין מידי-מדיני - ועידת ג'נבה סיכום יומי**, 12 בינואר 1974; סיל, הביוגרף של אסד, תיאור כך את מושב הפתיחה של הוועידה בדגש על היעדרה של סוריה: "המשתתפים היחידים היו שרי החוץ של ישראל, מצרים וירדן. את סוריה ייצגו שלט שנסא את שמה, וכיסא ריק". ראו: סיל, **אסד**, עמ' 236.

21 א"צ, 91/379/2015, ז'נבה כללי, **מברק מאת ראש המשלחת הסורית לאו"ם אל משה"ח הסורי מיום 20.11.73**, 7 בינואר 1974. במברק שהגיע לידי ישראל מוזכרת עמדתו של קיסינג'ר, כי יש לזרז את כינוסה של ועידת השלום מבלי להמתין לבחירות בישראל. בניגוד לישראל, לא חשב קיסינג'ר כי אין לה יכולת לקיים משא ומתן לפני הבחירות.

22 א"צ, 91/379/2015, **סיכום מודיעין שבועי - המעצמות במזה"ת**, 20 בדצמבר 1973 - 27 בדצמבר 1973.

מזכיר המדינה טען כי במהלכה של מלחמת יום הכיפורים ובתקופה שלאחריה, מצאה את עצמה ארצות הברית תומכת לבדה בישראל וניצבת אל מול חזית מאוחדת שכללה את ברית המועצות, רבות ממדינות אירופה ואף את יפן, שתמכה בערבים. חזית זו אף צידדה בכלל מהלכי הסובייטים, והדבר פגע ישירות במהלכיה של ארצות הברית למול מוסקבה. כעת, אמר קיסנינג'ר לנשיא, יש לארצות הברית שלוש מטרות מרכזיות באזור: הראשונה, לפרק את הקואליציה של המדינות שהתייצבה אל מול ארצות הברית וישראל; השנייה, לשנות את המציאות שבה ארצות הברית תומכת בישראל ואילו הסובייטים בערבים; והשלישית, לנתק את הקשר בין כל אחת מהסוגיות המדיניות המצויות במחלוקת. קיסנינג'ר המשיך בדבריו ומנה באוזני הנשיא עוד שלושה מהלכים מדיניים שארצות הברית פועלת לקדם. הראשון הוא הוצאתה של ברית המועצות מעמדת השפעה במזרח התיכון והחלשתה במערכת הבין-לאומית; השני הוא ההמחשה לערבים כי ברית המועצות יכולה לספק להם נשק אולם ארצות הברית יכולה לתת בידם הישג פוליטי; והשלישי הוא הצורך להביא את ישראל לידי הבנה כי ההתקרבות בין ארצות הברית לעולם הערבי המתון אינה באה על חשבון מערכת היחסים עימה, והיא למעשה אינטרס ישראלי מובהק.²³

ברור היה כי הוצאת הסובייטים מן האזור היא אבן הפינה של כלל המדיניות האמריקאית. מדיניות זו של ניקסון וקיסנינג'ר כלפי הסובייטים ביקשה לשלב בין דחיקתם מעמדות השפעה ותדמית של עוצמה בין-לאומיות, לבין רצון לקיים עימם דיאלוג מדיני בנושאים אסטרטגיים החשובים לארצות הברית. דחיקתם נועדה לבסס את מעמד האמריקאים במערכת הבין-לאומית והאזורית, ושיתופם המדוד בתהליכים המדיניים נועד לעקר או לצמצם את יכולת ההיזק הסובייטית בהשוואה למצב שבו הם היו ממודרים לחלוטין.

כך, למשל, פעלה וושינגטון לייצוב יחסיה המדיניים, הצבאיים והכלכליים הישירים עם מוסקבה. השיחות על הגבלת תפוצת הנשק האסטרטגי (SALT) או השיחות בדבר תיקון חוק "ג'קסון-וויק" לחוק הסחר אשר הטיל מגבלות על הסכמים כלכליים ומסחריים עם מדינות אשר הגבילו הגירה של אזרחים מהן, ובפועל הגביל את יכולת הסחר של

FRUS, 1969-1976, volume xxvi, Arab-Israeli Dispute, 1974-1976, *Memorandum of Conversation*, March 8, 1974

ברית המועצות שמנעה יציאה של יהודים ממנה, היו לשני נתיבים של שיתוף פעולה מתרחם בין שתי המעצמות. במקביל לניסיונות התקרבות אלו בין שתי המדינות, המשיכה ארצות הברית במאמציה לחזק את מעמדה והשפעתה בעולם על חשבון ברית המועצות. בזירה המזרח-תיכונית ביקשה וושינגטון לצמצם ולדחוק ככל האפשר את הסובייטים מן האזור ולהרחיב את השפעתה, ובמקביל - לייצר מראית עין של שיתוף פעולה עימם, על מנת שלא יפעילו את יכולת הנזק שלהם, בעיקר באמצעות הסורים. ועידת זינבה הייתה לדוגמה לכך. ארצות הברית נטלה חסות בלעדית על הוועידה, בתיאום עם מצרים וישראל, ודחקה באופן ברור את הסובייטים מעמדת השפעה על התהליך המדיני.²⁴

הסובייטים הבינו היטב את המציאות הבינ-לאומית והאזורית החדשה אשר החלה מתקבעת עוד קודם למלחמת יום הכיפורים. העובדה כי מצרים - אחת ממדינות המפתח של המדיניות הסובייטית במזרח התיכון - החלה מפנה אליהם עורף הייתה נהירה להם. אף היה ברור להם כי לאחר המלחמה המצרים מצויים בתהליך של מעבר מן המחנה המזרח-סובייטי אל המחנה המערבי-אמריקאי. כעת ביקשה מוסקבה למזער נזקים אל מול מצרים ולשמר אינטרסים חיוניים לה באזור, בעיקר בסוריה, ובמערכת הבינ-לאומית.

מתוך כך המשיכו הסובייטים לתמוך רשמית בקיומה של ועידת זינבה, ולמרות תפקידם הסמלי, דחקו בסורים ליטול בה חלק ופעלו לריסון כוונות המלחמה שלהם. הסובייטים העריכו כי קיומה של ועידה מדינית בינלאומית, והאפשרות כי בסופה תיסוג ישראל משטחים, תאפשר להם לטעון בפני הסורים כי נסיגה זו מקורה גם בלחצם על ארצות הברית, לחץ שריכך את עמדת ישראל. בנוסף לרווח מדיני אפשרי, הניחו הסובייטים כי הסכם כזה יאפשר את פתיחתה של תעלת סואץ לשיט בינלאומי - מרכיב צבאי וכלכלי חשוב במדיניותם במזרח התיכון ובמזרח הרחוק ועל כן תמכו בקיומה של הוועידה.²⁵

24 א"צ, 4463/535/2004, אגף המודיעין, **לקט מודיעין יומי**, 10 בינואר 1974; ראו את דבריו של גור, אשר שימש בוועידה כראש המשלחת הצבאית הישראלית: "בחוגים רבים נתפסה הוועידה כהצגה לקהל [...] מטרתה לצאת ידי חובה [...] בייחוד כלפי ברית המועצות". גור, **מצפון ומים**, עמ' 227.

25 א"צ, 76/112/2013, אגף המודיעין, **סיכום מודיעין שבועי**, 3 בינואר 1974 - 10 בינואר 1974; Galia Golan, *Soviet Policies in The Middle East*, Cambridge, New York, 1990, p.100; Anatoly Dobrynin, *In Confidence*, Times Books, New York, 1995, pp. 265-286.

הסורים שלא השתתפו בוועידה המשיכו לרמוז במהלכה כי ייתכן שהם ירצו לקחת בה חלק. במקביל החלו להגיע לישראל ידיעות כי סוריה עלולה לחדש את הלחימה נגדה, כאשר מטרתה תהיה לגרור את המצרים אל הלחימה וזאת על מנת לחבל בדיונים.²⁶

בסופו של דבר הסתיימה ועידת ז'נבה ללא הסכם הפרדת כוחות בין ישראל למצרים. שר הביטחון משה דיין סיכם, כי מטרתה העיקרית של הוועידה הייתה בעצם קיומה ובכך שמנעה לחץ מעצמתי על ישראל. ברור היה לו, ולכלל המשתתפים בוועידה, כי המהלכים המדיניים המרכזיים התנהלו למעשה "לא בג'נבה אלא בירושלים, קהיר וושינגטון".²⁷

ב-10 בינואר 1974 יצא קיסינג'ר למזרח התיכון על מנת לקדם את המשא ומתן, ונפגש עם דיין, שרים נוספים בממשלת ישראל ולאחר מכן גם עם סאדאת. קודם ליציאתו לאזור הוא נפגש בווינגטון עם שגריר מצרים בארצות הברית כהכנה לקראת פגישתו עם סאדאת ולחץ כי סאדאת יגמיש את עמדותיו. הלחץ של מזכיר המדינה על הנשיא המצרי השתלב בחשש הפנימי המצרי מהמצב הנפיץ במזרח התיכון, בעיקר בשל עמדתה של סוריה אשר ראתה בוועידה בז'נבה ניסיון לפתרון חלקי של הסכסוך הישראלי-ערבי וביטוי לרצון המשותף של ארצות הברית וישראל לפגוע ב"אחדות הערבית".²⁸

גם בשלב זה המשיכה ארצות הברית במדיניותה המעורבת כלפי ברית המועצות - ביסוס בלעדיות ודומיננטיות במגעים להסדר, לצד שיתוף פעולה ותיאום מינימלי עם מוסקבה. קיסינג'ר עדכן את הסובייטים על ביקורו הצפוי באזור, וריצ'רד ניקסון נשיא ארצות הברית אישר לו לטוס למוסקבה במידת הצורך. הסובייטים, מבחינתם, המשיכו במאמציהם לקדם את ההסכם בין ישראל למצרים, וזאת במקביל להבנתם העמוקה את המשמעויות המדיניות השליליות של היותם שחקן משני. אצל המצרים הם

26 א"צ, 32/379/2015, **צהריים עם פיקרינג**, 28 בדצמבר 1973; א"צ, 4463/535/2004, אגף המודיעין, **לקט מודיעין יומי**, 10 בינואר 1974. כאמור, הפעילו הסובייטים לחץ רב על הסורים שלא לחדש את המלחמה ולא לפגוע בוועידה. בהמשך היה לסובייטים דווקא עניין לדחוף את הסורים לפעולות צבאיות מתחת לסף המלחמה כנגד ישראל.

27 דיין, **אבני דרך**, עמ' 708.

28 א"מ, א-1/7025, **פרטיכל סטנוגרפי על התייעצות לקראת ביקור קיסינג'ר**, "דברי יגאל אלון", 12 בינואר 1974; א"צ, 4517/535/2004, אגף המודיעין-מחקר, **לקט מודיעין מידי-מדיני - ועידת ג'נבה סיכום יומי**, 12 בינואר 1974; ראו גם את תיאורו של סאדאת: אנוור אל סאדאת, **סיפור חיי**, עידנים, 1978, עמ' 222.

ביקשו לחזק את הבנת התועלת שבהסדר שכזה, וכלפי הסורים הם ביקשו פעם נוספת להביאם אל שולחן הדיונים בזינבה, למנוע מהם את חידוש המלחמה ובכך גם להעמיק את אחיזתם בסוריה. המהלכים האזוריים של ברית המועצות ננקטו בשל אכזבתה הגדולה מאי־הכרת התודה הערבית כלפיה לאחר המלחמה, מהעובדה שסאדאת נמנע מלשתף אותם במחשבותיו המדיניות, מהחשש כי הסכם ישראלי־מצרי ללא התקדמות בזירה הסורית עלול להביא לקרע בין שתי המדינות הערביות, ובעיקר מתוך רצון לאותת לארצות הברית כי שיתוף רחב יותר של ברית המועצות בתהליך המדיני יכול לתרום להרגעת התחרות הבין־מעצמתית על השפעה במזרח התיכון.²⁹ בסופו של דבר הצליח קיסינג'ור לגשר על הפערים בין עמדות ישראל ומצרים, ויחדיו עם התמיכה המעצמתית המשותפת בהסכם, הביא את שתי המדינות לחתום ב־18 בינואר 1974 בקילומטר ה־101 על הסכם הפרדת הכוחות.³⁰

תחילת המערכה הצבאית במובלעת הסורית ובחרמון³¹

על אף הסכמי הפסקת האש, לא שרר שקט בחזיתות המצרית והסורית. מנובמבר 1973 עד לינואר 1974 נהרגו בחזית הסורית תשעה חיילים ישראלים ובזו המצרית נהרגו 17 חיילים ישראלים.³²

29 א"צ, 76/112/2013, אגף המודיעין, **סיכום מודיעין שבועי, 10 בינואר 1974 - 17 בינואר 1974**; א"צ, 4517/535/2004, אגף המודיעין-מחקר, **לקט מודיעין מיידי-מדיני - ועידת ג'נבה סיכום יומי**, 19 בינואר 1974; FRUS, 1969-1976, volume xxvi, Arab-Israeli Dispute, 1974-1976; *Memorandum of Conversation*, March 8, 1974; Golan, *Soviet*, p.100.

30 גולן, **הפרדת כוחות**, עמ' 105-116; מייד לאחר החתימה החלה מצרים במאמץ הסברתי כלפי פנים וכלפי העולם הערבי, כי ההסכם איננו הסכם נפרד והוא חלק ממדיניותה הבין־ערבית של מצרים. ראו: א"צ, 4517/535/2004, אגף המודיעין-מחקר, **לקט מודיעין מיידי-מדיני - ועידת ג'נבה סיכום יומי**, 19 בינואר 1974.

31 להרחבה בהיבטים הצבאיים של הלחימה במלחמת ההתשה במובלעת הסורית ראו את מאמרו החשוב של שמאי רן "ההתשה בצפון - מלחמת ההתשה מול סוריה בין הפסקת האש להפרדת הכוחות", המתפרסם בגיליון זה.

32 מאגר המחלקה להיסטוריה, אג"ם-מה"ד-היסטוריה, **ביטחון שוטף סיכום שנת העבודה 1973 (1 באפריל 1973 - 31 במרץ 1974)**, 1976, עמ' 101-102, 123-124; א"צ, 185/609/1976, **אבדותינו בחזית הסורית מהפסקת האש ועד היום**, ללא תאריך. פירוט תקריות האש, ההרוגים והפצועים על פי חזיתות: בנובמבר היו 56 תקריות אש בגזרה הסורית, ובהן נפצעו שמונה חיילים ונהרג אחד, ו־133 תקריות אש בגזרה המצרית, שבהן נפצעו 18 חיילים ונהרגו שמונה. בדצמבר היו 54 תקריות אש בגזרה הסורית, ובהן נפצעו 11 חיילים, ו־553 תקריות אש בגזרה המצרית שבהן נפצעו 46 חיילים וחמישה חיילים נהרגו. בינואר 1974 היו 47 תקריות אש בגזרה הסורית, שבהן נפצעו 29 חיילים ושמונה חיילים נהרגו, ובגזרה המצרית היו 286 תקריות אש, שבהן נפצעו 31 חיילים וארבעה נהרגו.

בסיומה של הלחימה ברמת הגולן תפסו אוגדה 146 ואוגדה 36 את גזרת המובלעת ושאר רמת הגולן. לאחר סבב התרעננות קיבלו את האחריות על שתי הגזרות אוגדה 36 ו-210, והחל בפברואר 1974 - אוגדה 36 הייתה אחראית על כלל השטח.³³

בסופה של שנת 1973 נהנו הסורים מיתרון של 3:1 לטובתם מבחינת מאוזן הכוחות. כך, למשל, היו להם בחזית אל מול ישראל כ-1,500 טנקים, ואילו לישראל היה כשליש מזה.³⁴

זחל"ם לוחמי חי"ר מגדוד 12 של חטיבת "גולני", סמוך לבית סורי בשטח המובלעת (באדיבות דובר צה"ל).

33 א"צ, 587/157/1986, מפקדת פיקוד צפון, דו"ח כשירות נכון לתאריך 122200 [שעה 22:00 ב-12], ינואר 74, 12 בינואר 1974; א"צ, 185/609/1976, מפקדת פיקוד צפון, סד"כ פיקוד צפון, 16 בינואר 1974; א"צ, 91/157/1986, אוגדה 36-אג"מ, פריסה והיערכות בקו רמה"ג - סיכום, 1 בפברואר 1974; גבעתי, המערכה בחרמון, עמ' 414. בתחילת פברואר 1974 קיבלה אוגדה 36 אחריות על כלל שטח המובלעת ורמת הגולן, לא כולל אזור החרמונים (הר החרמון), ואילו אוגדה 210 מוקמה ככוח עתודה אל מול התקפות נגד. ב-10 בנובמבר 1973 הוקמה מפקדת "החרמונים", שגזרתה הייתה מהכפר מג'דל שמס ועד למוצב "הפיתולים". בשטחה היו מוצב החרמון הישראלי, מוצב החרמון הסורי, מוצב הרכבל העליון, מוצב הרכבל התחתון ותצפית "יפעת". המפקדה הייתה כפופה לאוגדה 36 והתמקמה בכפר מסעדה.

34 א"צ, 12/312/2021, ישיבת ועדת שרים לענייני ביטחון, "דברי משה דיין", 28 בדצמבר 1973; בפברואר 1974 עדכן דיין את השרים החברים בוועדת השרים לענייני ביטחון, כי באוקטובר 1973 שירתו כ-280 אלף חיילים בשירות מילואים. ראו: א"צ, 13/312/2021, ישיבת ועדת שרים לענייני ביטחון, "דברי משה דיין", 3 בפברואר 1974.

מדיניות הפעלת האש הסורית בגזרת המובלעת, החרמון ורמת הגולן הייתה שילוב אינטרסים של סוריה וברית המועצות. מבחינת הסורים, קיומו של מתח בחזית עם ישראל שירת אותם מבחינה מדינית. הדבר המחיש את יכולת ההיזק שלהם, את הצורך להתחשב בעמדתם ואת הדחיפות והצורך בקידום תהליכים מדיניים עימה.³⁵ מדיניות זו לא הייתה חדשה בסל הכלים הסורי. עוד במחצית שנות השישים נהגו הסורים להשתמש בחימום הגבול עם ישראל על מנת להשפיע על מערכת היחסים בין שתי המדינות, בניסיון לפסוע בנתיב שלא יוביל למלחמה ושעדיין תישמר האש במסגרתו.³⁶ כעת הם ביקשו לפעול בדרך זו שוב.

עמדתם של הסובייטים כלפי תקריות גבול בין ישראל לסוריה לא השתנתה במהותה. תמיכה בחימום הקו כאשר הדבר משרת את האינטרס הסובייטי, ובמקביל נקיטת זהירות מסוימת מתוך כוונה שלא להגיע לידי מלחמה, מאחר שמלחמה כזו תוביל, להבנת הסובייטים, לתבוסה ערבית נוספת בשל פערי העוצמה מול ישראל, לערעור היציבות האזורית ולפגיעה נוספת בתדמית הסובייטית כמעצמה.³⁷

לאחר החתימה על הסכם הפרדת הכוחות בין ישראל לבין מצרים קיבלו הסורים החלטה מדינית - לפעול למען השגת הסכם הפרדת כוחות עם ישראל; אך זאת בתנאי שההסכם יהווה רק את השלב הראשון בתהליך מדיני, שסופו נסיגה ישראלית מכלל רמת הגולן, נסיגה נוספת מהשטחים הערביים הכבושים כולל ירושלים, וכמובן החזרת "הזכויות הלאומיות של העם הפלסטינאי כולל זכות השיבה וזכות ההגדרה העצמית". למעשה, העמידו הסורים את הנסיגה הישראלית המלאה כחשובה יותר מהסכם הפרדת הכוחות. הדבר סימל הקשחה בעמדתם, אך יתכן שניתן לראות בכך גם נכונות סורית לגלות גמישות מסוימת בקשר לתהליך הפרדת הכוחות.

35 א"צ, 29/45/2008, אגף המודיעין-מחקר, **סימנים להכנות סוריות למלחמה**, 22 בדצמבר 1973.

36 א"צ, 2063/535/2004, **סיכום מזה"ת שבועי, 6 בינואר 67 עד 13 בינואר 67**; א"צ, 2111/535/2004, **סקירת מודיעין תקופתית מס' 44**, 31 בינואר 1967.

37 א"צ, 2111/535/2004, **סקירת מודיעין תקופתית מס' 45: 1 ביולי 1967 - 31 באוקטובר 1967**, 31 באוקטובר 1967; א"צ, 2063/535/2004, **סיכום מזה"ת שבועי מ-7 ביולי 67 עד ל-14 ביולי 67**, ללא תאריך; א"צ, אגף המודיעין-מחלקת המחקר, 2249/535/2004, **הערכה של התערבות סובייטית באזור**, 1 בנובמבר 1968. מדיניות סובייטית זו לא החלה בשנת 1974, וראשיתה עוד בתחילת שנות החמישים, ובעיקר לאחר תבוסת הערבים במלחמת ששת הימים. אז ביקשו הסובייטים לייצר מצב של "לא שלום ולא מלחמה" בין ישראל לבין מדינות ערב, וזאת מתוך כוונה להעמיק את השפעתם במדינות ערב, למנוע את התקבעות המצב המדיני והצבאי ולחזק את מעמדם באזור. מדיניות זו באה לידי ביצוע בעידוד הסורים ליזום תקריות גבול, במכירת נשק מהירה אך מבוקרת, בהגברת הנוכחות המדינית והצבאית ובהעמקה של התיאום המדיני-צבאי.

המהלך המדיני הסורי לא נשאר בודד. כחלק מהגישה הסורית אשר ראתה במהלכים הצבאיים כתומכים במהלכים המדיניים, החלו הסורים לפעול בחזית אל מול ישראל. כוונתם הייתה לשמר את הלחימה עימם "על אש קטנה", מתוך כוונה להמחיש את ההכרח הדחוף להגיע להסדר מדיני ובשל הצורך להפגין נחישות ונוקשות מטעמי פנים וחוץ; ויחד עם זאת, ביקשו הסורים שלא לחצות את הקו אשר עלול היה לגרור את ישראל להסלמה שסופה במלחמה.³⁸

בחודש ינואר 1974 היו 47 תקריות אש בגזרה הסורית, שבהן נהרגו שמונה חיילי צה"ל ו-29 נפצעו, ואילו בפברואר היו 92 תקריות אש, שבהן נהרגו שלושה חיילים ונפצעו 12.³⁹ לרוב הייתה היוזמה נתונה בידי הסורים, ואילו ישראל הייתה למגיבה. הסורים פעלו פעמים רבות בלילה, בחוליות ובמארבים לכוחות צה"ל בשטח ישראל, באש ארטילרית לעבר כוחות צה"ל במובלעת ואל מוצבים מעבר לקו הסגול. לאחר שישראל הייתה מגיבה באש, הייתה הלחימה פוסקת בדרך כלל לזמן-מה. ההערכה שרווחה בישראל הייתה כי אופן הפעלת האש הצביע על כוונת סוריה לקיים מדיניות מבוקרת של תקריות גבול, שמטרתן היא סיוע למהלכים המדיניים.⁴⁰

גם ישראל יזמה ימי קרב, אולם מטרתם הייתה להשיב לסורים על פעילותם הקודמת וכחלק מההיגיון הגורס "כיבוי אש באמצעות אש" יותר מאשר רצון ישראלי לשינוי משמעותי בשדה הקרב או למהלכי הכרעה נרחבים.⁴¹

38 א"צ, 76/112/2013, אגף המודיעין, **סיכום מודיעין שבועי, 1 בפברואר 1974 - 7 בפברואר 1974.**

39 מאגר המחלקה להיסטוריה, אג"ם-מה"ד-היסטוריה, **ביטחון שוטף סיכום שנת העבודה 1973 (1 באפריל 1973 - 31 במרץ 1974)**, 1976, עמ' 101-102; א"צ, 185/609/1976, **אבדותינו בחזית הסורית מהפסקת האש ועד היום**, ללא תאריך.

40 א"צ, 185/609/1976, אג"ם-מבצעים, **פרוטו ועדכון הוראות פתיחה באש - פיקוד צפון**, 4 בפברואר 1974. בהוראות נכתב בסעיף "כללי": "ככלל לא יפתחו כוחותינו באש אלא בתגובה לאש אויב יעילה או לצורך חילוץ"; א"צ, 76/112/2013, אגף המודיעין, **סיכום מודיעין שבועי, 1 בפברואר 1974 - 7 בפברואר 1974**; א"צ, 185/609/1976, מפקדת פיקוד צפון, **דו"ח אירועים בגזרת רמה"ג**, 8 בפברואר 1974. במסמך שנכתב על ידי אלוף הפיקוד, מרדכי גור, מצוין כי בתגובה לאש הסורית שהתחדשה ב-26 בינואר השיבה ישראל ב"מכות אש חזקות", וכי "המסקנה שלנו היא שכוונתם [של הסורים] היא לשמור על קו חם"; א"צ, 185/609/1976, **דו"ח תקרית אש בגבול הצפון**, 11 בפברואר 1974.

41 א"צ, 107/352/1977, מפקדת פיקוד צפון, **יום קרב - הוראות תכנון**, 15 בינואר 1974. בפקודה נכתב בסעיף "הכוונה": "פיקוד צפון מתכנן יום קרב בגזרת רמת הגולן על מנת לרסן התוקפנות הסורית"; א"צ, 107/352/1977, מפקדת פיקוד צפון, **הרגעה בגזרת רמה"ג**, 26 בינואר 1974. בסעיף "הכוונה" נכתב: "בכוונת הפיקוד להרגיע את הגזרה לאחר יום הקרב שהתבצע ביום א-ה 27 בינואר 1974".

בגזרת החרמון, החורף הכבד של שנת 1974 עיכב את העימותים בין שתי המדינות באזור זה. המתרחשות על ההר נסבה סביב סוגיית הריבונות על שיא החרמון. בליל 21-22 באוקטובר 1973 נתפס השיא על ידי ישראל, אולם לטענת הסורים היה הדבר לאחר החתימה על הסכם הפסקת האש ועל כן תביעת החזקה של ישראל איננה חוקית. לאחר כיבושו על ידי ישראל ננטש שיא החרמון בשל תנאי מזג האוויר הקשים, והכוחות התמקמו בשני מוצבים נמוכים ממנו. כך נותרה למעשה הפסגה ללא נוכחות קבועה של אף אחד מהצדדים. החל בחודש ינואר 1974 גבר החשש בישראל כי הסורים יבקשו לפרוץ דרך אל שיא החרמון ולבסס בו נוכחות, במטרה לרכוש לעצמם יתרון במהלך שיחות ההפרדה. ישראל ביקשה להקדימם ולהיאחז שוב בנקודה, אך מזג האוויר הקשה דחה את קיומו של הסיור.⁴²

המאבק על רשימת השבויים הישראלים, חרם הנפט הערבי וההסכמה על התחלת השיחות בין ישראל לסוריה

כאמור, ישראל סירבה לדו־שיח מדיני עם סוריה בכלל, ולהשתתפותה בוועידת ז'נבה בפרט, כל עוד עמדה דמשק בסירובה להעביר את רשימת השבויים הישראלים המצויים בידיה ומנעה ביקורים של הצלב האדום אצלם.⁴³

גם לאחר החתימה על הסכם הפרדת הכוחות עם מצרים לא השתנו העמדות הישראליות והסוריות לגבי תנאי הפתיחה של המשא ומתן, ובניגוד לחזית הצבאית שנותרה פעילה, המשא ומתן על הפרדת הכוחות בין שני הצדדים היה בקיפאון.⁴⁴ ממשלת ישראל חזרה ואשררה פעם אחר פעם את החלטתה בדבר התנגדותה לכל שיח מדיני עם סוריה בטרם זו תעביר רשימת שבויים ותאפשר ביקורים אצלם. בכך למעשה היא דחתה גם את ההצעה הסורית לנסיגה מהגולן שהועברה אליה על ידי קיסינג'ר במחצית חודש ינואר. ההצעה הוגשה בכוונה סמוך לפני החתימה על ההסכם בין ישראל ומצרים, בשל החשש שלאחר חתימתו תיחלש יכולת המיקוח הסורית. הסורים דרשו בשלב ראשון נסיגה ישראלית לקווי 22

42 גבעתי, **המערכה בחרמון**, עמ' 451-452.

43 א"צ, 12/312/2021, **הממשלה בשבתה כוועדת השרים לענייני ביטחון**, ועידת ג'נבה - שבוינו בסוריה, החלטה 184, 16 בדצמבר 1973; א"מ, א-1/7025 **פריטכל סטנוגרפי של התייעצות לקראת ביקור קיסינג'ר**, 12 בינואר 1974.

44 דיין, **אבני דרך**, עמ' 709.

באוקטובר 1973, ככל הנראה גם מהחרמון הישראלי ומאזור קונייטרה, והחזרת התושבים שברחו במהלך המלחמה. לאחר מכן, ובמהלך השיחות, ייקבע לוח זמנים לנסיגה ישראלית מכל רמת הגולן. התמורה הסורית הייתה אמורה להיות בדמות הצטרפותם אל שיחות ז'נבה והעברת רשימות השבויים הישראליים.⁴⁵ ישראל התנגדה למתווה, ומסר הדחייה הועבר על ידי קיסינג'ר אל נשיא סוריה.⁴⁶

מי שביקש לסייע בחילוץ המשא ומתן היה נשיא מצרים סאדאת. הוא חש, ולא בפעם האחרונה, כי קשיי המשא ומתן הישראלי-סורי עלולים להשליך במהרה על המשך המשא ומתן הישראלי-מצרי. סאדאת הבין היטב את מורכבות העולם הערבי והעריך כי אם תפרוץ מלחמה נוספת בין סוריה לישראל הוא יתקשה לעמוד בצד ולא ליטול בה חלק. בשל כך הוא פעל בנמרצות לגשר בסוגיית השבויים, והציע לקיסינג'ר כי הוא ימסור לו את מספר השבויים הישראליים המצויים בסוריה, וזאת בתמורה להצעות ישראליות בנוגע להסכם ההפרדה. קיסינג'ר הבין כי אין בהצעה כדי לרצות את ישראל אבל ביקש מישראל לדון בה, מאחר שאם יימסר המספר, מובטח שהסורים לא ירצחו את השבויים המצויים אצלם. אולם ישראל סירבה גם להצעה זו, בשל חוסר רצונה לאפשר לסורים לעשות שימוש בשבויים כנקודת לחץ עליה.⁴⁷

במקביל לעיסוקו של קיסינג'ר במגעים הלא-ישירים בין ישראל לסוריה, הוא נדרש גם לפתור את בעיית חרם הנפט הערבי שהוטל על המערב בכלל ועל ארצות הברית בפרט. ב-20 באוקטובר 1973, במהלכה של מלחמת יום הכיפורים, הכריזו מדינות ערב יצרניות הנפט - סעודיה, קטאר, כוויית, איחוד האמירויות, עיראק ולוב - על חרם נפט כנגד מדינות המערב שתמכו בישראל. החרם פגע קשות בכלכלת מדינות המערב בכלל ובארצות הברית בפרט, ייצר משבר אנרגיה עולמי ואף עורר גילויי אנטישמיות בארצות הברית.⁴⁸

45 א"צ, 4463/535/2004, אגף המודיעין, **לקט מודיעין יומי**, 18 בינואר 1974.

46 א"צ, 13/312/2021, מזכירות הממשלה, **המשא ומתן בדבר הסכם להפרדת כוחות עם סוריה - החלטת ממשלה 290**, 28 בינואר 1974;
U.S. Department of State, Freedom of Information Act (FIA), *Telephone conference, ;Amb. Dinitzq Sec Kissinger, January 28, 1974*
Foreign Relations of The United States (FRUS), 1969-1976, volume xxvi, Arab-Israeli Dispute, 1974-1976, *Telegram From the Department of State to the U.S Interests Section in Syria*, February 5, 1974.

47 א"מ, א-7/7069, משרד החוץ, **דיניץ אל גזית**, 31 בינואר 1974.

עקב כך נוצר לחץ פנימי רב בארצות הברית, וניקסון וקיסינג'ור בחרו להבהיר לצד הערבי כי ללא ביטול של חרם הנפט ייפגעו עמוקות מאמציהם לקידום הסכם ההפרדה בין ישראל לסוריה.⁴⁹

כל העת המשיכו הסורים לשלב מהלכים מדיניים וצבאיים במטרה לקדם את הסכם הפרדת הכוחות. הם הידקו את קשריהם המדיניים עם ארצות הברית והפעילו עליה לחץ על מנת שתפעל אל מול ישראל, תרכך את עמדתה ותחלץ ממנה הבטחה להתחייב לנסיגה לא רק מן המובלעת, אלא גם משטחים הנמצאים מעבר לקו הסגול. כך, לראשונה מאז ניתוק היחסים בין שתי המדינות ב-1967, ובעקבות ביקורו של מזכיר המדינה בדמשק בדצמבר 1973, יצאו בתחילת פברואר 1974 דיפלומטים סורים אל וושינגטון לשיחות עם הממשל האמריקאי.⁵⁰

בישראל, מנגד, לא אבו לוותר על אף שעל בגולן. ב-8 בפברואר נפגשה ראש הממשלה גולדה מאיר עם משלחת חברים מיישובי רמת הגולן והצהירה, כי "אין היא רואה כל אפשרות שישראל תיסוג מהגבול של מלחמת ששת הימים בגולן, כולל מהעיר קוניטרה".⁵¹

48 א"צ, 45/112/2013, חצב, **סעודיה הודיעה על צמצום הפקת הנפט**, 18 באוקטובר 1973; א"צ, 45/112/2013, **לקט מודיעין מיד-מדיני - החלטה ערבית לשימוש "בנשק הנפט" ומשמעותה**, 20 באוקטובר 1973. במסמך של מחלקת המחקר של אמ"ן נטען כי ארה"ב מייבאת כ-6% מצריכת הנפט שלה ממדינות ערב; א"צ, 45/112/2013, **אמברגו הנפט נגד ארה"ב - הערכה**, 21 באוקטובר 1973; "סעודיה, לוב ואבו דאבי מפסיקות יצוא הנפט לארה"ב", **דבר**, 21 באוקטובר 1974; "גם כוויית, קטאר ובחריין הפסיקו משלוחי הנפט לארה"ב", **על המשמר**, 22 באוקטובר 1973. בהמשך צמצמו הערבים עוד את תפוקת הדלק שלהם ב-25%, ראו: א"צ, 45/112/2013, **לקט מודיעין מיד-כלכלי - החרפת השימוש הערבי בנשק הנפט**, 5 בנובמבר 1973; במברק שנשלח מהשגרירות הישראלית בווינגטון אל משרד החוץ בירושלים נטען כי ארה"ב צורכת ממדינות ערב 1.2 מיליון חביות נפט ביוממה. ראו: א"צ, 45/112/2013, **צריכת ארה"ב ממדינות ערב**, 13 בנובמבר 1973; א"צ, 45/112/2013, **ארה"ב - הזירה המדינית**, 27 בנובמבר 1973. במברק שנשלח על ידי ענף תבל במשרד ראש הממשלה נכתב כי "משבר האנרגיה עורר בחוגים רחבים רגשות אנטישמיים חזקים [...] הרבה אנשים מאשימים את היהודים [...] כבר כיום התמיכה בישראל [...] נפגעה קשות".

49 א"צ, 52/112/2013, **המעצמות במזרח התיכון**, 2 בפברואר 1974 - 26 בפברואר 1974. המסמך מביא את נאום נשיא ארה"ב ניקסון שבו אמר: "למרות שאין הממשל רואה קשר בין מאמציו במזרח התיכון לבין חרם הנפט הערבי, הרי שאי הסרת החרם, תגרום באופן טבעי להאטה במאמצים שעושה ארה"ב בחזית השלום, דבר שאינו משרת את האינטרסים של הערבים"; א"מ, 7-7069, משרד החוץ, **דיניץ אל גזית**, 31 בינואר 1974. במברק דיווח דיניץ כי קיסינג'ור טען בפניו בתשובה לשאלתו: "[האם יש] תנאים פוליטיים [שארה"ב הבטיחה לערבים בתמורה] לביטול האמברגו", שהם [ארה"ב] "הבהירו לערבים מראש שלא יקבלו שום תנאים ולכן איננו מצפה לשום תניה".

50 "דיפלומטים סורים ייצאו בקרוב לווינגטון", **על המשמר**, 3 בפברואר 1974, Kissinger, *Years*, pp. 939-940.

51 מאיר הראובני, "גולדה מאיר: לא תהיה נסיגה מגבול ששת הימים ברמת הגולן", **מעריב**, 10 בפברואר 1974.

עוד קודם להצהרתה שבו הסורים לחמם את קו הגבול, וזאת במטרה להבהיר לישראל כי לא ישרור שקט באזור רמת הגולן ובכך יקשה עליה ליישבה, להדגיש פעם נוספת את הצורך להתחשב בעמדותיה של סוריה בכל משא ומתן מדיני עתידי ולייצר תדמית של נוקשות כלפי בית פנימה וכלפי חוץ. היה זה ערב כינוסה של ועידת הפסגה זוטא באלג'יר של ארבעה ראשי מדינות ערב - מצרים, סוריה, סעודיה ואלג'יריה. הוועידה עצמה נועדה לעסוק בשני נושאים עיקריים: עתיד חרם הנפט הערבי על ארצות הברית וקידום הסכם ההפרדה בין ישראל לסוריה.⁵²

ברקע הפסגה שהתכנסה ב-13 בפברואר 1974 היו הסוגיות הבאות: רצונה של מצרים לקדם את הסכם ההפרדה בין ישראל וסוריה טרם מימושו המלא של ההסכם בינה לבין ישראל; המתח הפנימי בעולם הערבי בשאלת המשך חרם הנפט - מצרים וסעודיה מן הצד האחד תמכו בהקלת האמברגו על ארצות הברית, ואילו מן הצד השני, סוריה וכווית התנגדו להקלות כלשהן כל עוד לא הושג הסדר ההפרדה בין ישראל וסוריה; הסוגיה האחרונה קשורה בשתי הקודמות, ומקורה באיומיה של ארצות הברית על מצרים, סוריה ושאר מדינות הנפט הערביות - להסיר את אמברגו הנפט מעליה אחרת תחדל ממאמציה לקידום הסכם הפרדת הכוחות בין ישראל ומצרים.⁵³

בסיומה של הפסגה ב-14 בפברואר הצהירו ראשי המדינות הערביות על המשך תוקפה של הדרישה הערבית מישראל לנסיגה מלאה מהשטחים שכבשה ב-1967 ועל הבטחת זכויות העם הפלסטיני. מעבר להצהרה הפורמלית הנוקשה, הפעיל סאדאת לחץ רב על מדינות ערב במטרה לרכז את חרם הנפט, ואילו שאר המשתתפים ביקשו לקבל ערבויות אמריקאיות לגבי אופי שיחות ההפרדה העתידיות בין ישראל וסוריה בטרם תועבר רשימת

52 א"צ, 76/112/2013, אגף המודיעין, **סיכום מודיעין שבועי, 7 בפברואר 1974 עד 14 בפברואר 1974**; "תקריות אש חמורות בגזרה הסורית", **על המשמר**, 4 בפברואר 1974; "דמשק מכחישה ההצהרה בדבר "מלחמת התשה", **דבר**, 4 בפברואר 1974; "פסגה זוטא ערבית מתכנסת היום באלג'יר", **על המשמר**, 13 בפברואר 1974.

53 א"צ, 76/112/2013, אגף המודיעין, **סיכום מודיעין שבועי, 7 בפברואר 1974 עד 14 בפברואר 1974**; FRUS, 1969-1976, volume xxvi, Arab-Israeli Dispute, 1974-1976, *Telegram From the Department of State to The Embassy in Saudi Arabia*, February 4, 1974; FRUS volume xxvi, Arab-Israeli Dispute, 1974-1976, *Telegram From the Department of State to the U.S. Interests Section in Syria*, February 5, 1974; אברהם סלע, **אחדות בתוך פרוז: ועידות הפסגה הערביות**, מאגנס, 1983, עמ' 121.

השבויים הישראלים. בסופה של הוועידה הוחלט על שליחתם של שרי החוץ של מצרים ושל סעודיה לווישינגטון לפגישה עם קיסינג'ר וניקסון.⁵⁴

ב-19 בפברואר נפגשו אם כן בארצות הברית שרי החוץ של סעודיה ומצרים עם קיסינג'ר ולאחר מכן עם ניקסון. במהלך הפגישות ביקשו שני השרים לקבל התחייבות אמריקאית כי כל הסדר ישראלי-סורי ילווה בנסיגה ישראלית מלאה מרמת הגולן, והאיצו במזכיר המדינה לבקר באזור ולקדם את סוגיית הפרדת הכוחות. הנשיא התנגד לקשור כל ביטול של האמברגו בקידום המשא ומתן, וטען בתוקף כי אלו שתי סוגיות שאינן תלויות זו בזו, והעמיד בראש סדר היום את ההכרח לבטל את אמברגו הנפט. בפגישתם עם קיסינג'ר ביקשו השרים הערבים להעביר אליו את רשימת השבויים הישראלים המצויים בסוריה, אולם האחרון סירב לקבלה מאחר שלא רצה להתחייב תמורתה בשם ארצות הברית כי ישראל תיסוג מכל רמת הגולן. לאחר הפגישה מסר קיסינג'ר לשגריר ישראל, שמחה דיניץ, כי שני שרי החוץ הערבים סיפרו לו כי התקבלה כבר החלטה לבטל את חרם הנפט הערבי בתמורה להתקדמות במשא ומתן בין ישראל לסוריה.⁵⁵

בזמן ביקורם של שרי החוץ בווישינגטון נמצא בבירה האמריקאית גם דיפלומט סורי - כנראה ד"ר צבאח כבאני, ראש מחלקת האינטרסים הסוריים בווישינגטון. גם הוא ביקש להעביר אל קיסינג'ר את רשימת השבויים הישראלים; אולם, כמו שרי החוץ, נתקל בסירוב לקבל את הרשימה בשל התנגדות מזכיר המדינה להתחייבות אמריקאית לנסיגה ישראלית מכלל השטחים שנכבשו ב-1967 ובהם כל רמת הגולן וירושלים המזרחית בתמורה.⁵⁶

54 CIA FOIA, *The President's Daily Brief*, February 13, 1974; FIA, *Telephone conference*, February 15, 1974; Amb. Dinitzq Secretary **Kissinger**, February 15, 1974; "פיסגת אלג'יר כורכת הקלות בחרם עם תנאי אסד להפרדה", 15 בפברואר 1974; סיל, **אסד**, עמ' 241. סיל כתב כי "קיסינג'ר [...] גייס את סאדאת לטעון בזכות הסרת החרם, בניגוד לדעתו של אסד שעליו להישאר בתוקפו".

55 א"צ, 76/112/2013, אגף המודיעין, **סיכום מודיעין שבועי, 14 בפברואר 1974 עד 21 בפברואר 1974**; FIA, *Telephone conference, Minister Fahmi – Secretary Kissinger*, February 17, 1974; FIA, *Telephone conference, The President /Ses. Kissinger*, February 18, 1974. במהלך השיחה הבהיר הנשיא לקיסינג'ר כי הדבר היחיד שמעניין אותו זה ביטול חרם הנפט: "My Only Interest is the embargo, [...] don't give Damn what happens to Syria [...]" א"מ, א-8/7060, משדד החוץ, **מאת שלו אל גזית**, 20 בפברואר 1974.

56 א"צ, 4517/535/2004, אגף מודיעין-מחקר, **לקט מודיעין מיד-מדיני - הפעילות המדינית סביב הסכם הפרדת הכוחות - סיכום יומי**, 19 בפברואר 1974; סיל, **אסד**, עמ' 240.

למעשה, קיסינג'ור העביר לישראל את מספר השבויים המצויים בידי הסורים, עוד ב־5 בפברואר בשיחה עם השגריר דיניץ. בשיחת טלפון אמר קיסינג'ור לדיניץ כי הוא איננו מורשה לספר לו את המידע שבידיו, אבל "מסיבות אנושיות, אינני יכול למנוע ממך [דיניץ] את המידע", וכי הסורים מסרו לו כי בידיהם 65 שבויים ישראלים. קיסינג'ור ביקש שהדבר לא יפורסם, ודיניץ התחייב כי המספר יימסר רק לראש הממשלה מאיר שהדבר "הוא סיוט שאתו היא הולכת לישון כל לילה", אבל יימנע מהעברת המידע לאבא אבן, שר החוץ.⁵⁷

ב־19 בפברואר אמר קיסינג'ור לדיניץ, כי בעקבות בקשותיו הרבות של דיניץ הוא פנה למצרים, לסעודים ולסורים בבקשה לקבל את רשימת השבויים. המצרים והסעודים טענו כי אין כזאת בידם, ואילו הסורים אמרו כי יחליטו למחרת האם להעביר לו את רשימת השבויים. קיסינג'ור הוסיף כי אם הם יעשו זאת, הם יתנו זאת בכך שלא יעביר אותה לישראל אלא רק לאחר ביקורו בדמשק.⁵⁸

ב־20 בפברואר - גם הפעם מבלי שהדבר אושר לו על ידי סוריה - מסר קיסינג'ור לדיניץ כי הסורים הפקידו במשרדו מעטפה חתומה ובה רשימת 65 השבויים המצויים בידיהם. קיסינג'ור אישר לדיניץ לעדכן רק את גולדה מאיר, אך הזהיר פעם נוספת מהדלפה העלולה לחבל בדיאלוג הנרקם עם הסורים מאחר שהסיכום עימם היה כי הוא יעביר את הרשימה לישראל רק לאחר ביקורו הקרוב בדמשק ב־26 בפברואר.⁵⁹

ביקור קיסינג'ור במזרח התיכון נועד להשיג מספר יעדים: להניע את השיחות בין ישראל לבין סוריה סביב הסכם ההפרדה; לקדם את הסרתו או לפחות את הקלתו של חרם הנפט הערבי; ולחדש את היחסים הדיפלומטיים בין מצרים לארצות הברית. לצורך כך קיים מזכיר המדינה האמריקאי פגישות בסוריה, ישראל, מצרים, ירדן וסעודיה. במהלך פגישותיו עם אסד קיבל את רשימת השבויים הישראלים שבסוריה, ודן עם הסורים

57 מאגר המחלקה להיסטוריה, **מאת דיניץ אל גזית, לידיעת ראש הממשלה** - ללא תפוצה, 5 בפברואר 1974; *FIA, Telephone conference, Secretary Kissinger/ Amb. Dinitz*, February 7, 1974.

58 א"מ, א-8/7060, משרד החוץ, **מאת שלו אל גזית**, 20 בפברואר 1974.

59 *FIA, Telephone conference, Ambassador Dinitz Secretary Kissinger*, February 20, 1974; סיל, עמ' 240. סיל כתב בספרו כי ב־20 בפברואר 1974 מסר כבאני את הרשימה הכתובה בערבית לידי קיסינג'ור. מזכיר המדינה הבטיח כי לא יעביר אותה לידי ישראל אלא רק כאשר יבקר בדמשק ואז בישראל, אולם "הוא [קיסינג'ור] לא עמד בדיבורו. ברגע שכבאני עזב את משרדו התקשר קיסינג'ור אל דיניץ וביקש ממנו להעביר לגולדה מאיר את הידיעה שרשימת השבויים נמצאת בידו".

בעמדותיהם לגבי הסכם ההפרדה. ישראל העריכה כי אסד מעוניין מאוד בקידום התהליך המדיני, ושהדבר הובהר לקיסינג'ר על ידי הסורים. אסד ביקש לקדם במהירות את הסכם הפרדת הכוחות בשל שתי נקודות מרכזיות: חוסר הנחת שלו מכך שכוחות ישראלים מצויים בקרבת עיר הבירה שלו; ולחץ פנימי מתמשך מצד תומכי הסכם ההפרדה ומתנגדיו. כוונתו של אסד בקידום מהיר של התהליך המדיני באה לידי ביטוי עד מהרה גם ברמת השטח, כאשר לראשונה מאז ינואר 1974 לא התקיימו מהלכים צבאיים סוריים במקביל לדיאלוג המדיני, ובחזית אף צמצמו הסורים חלק מסדר הכוחות שלהם והעבירו יחידות לאימונים.⁶⁰

ההבנה הייתה כי הסורים מגבשים שתי עמדות הנוגעות למשא ומתן - עמדת מקסימום ועמדת מינימום. לגבי עמדת המקסימום הניחו בישראל כי הסורים ידרשו נסיגה מן המובלעת וכן מספר קילומטרים ממערב לקו הסגול - קווי 1967. זה ירכך את עמדתם ויאפשר להם שלא לדרוש לוח זמנים לנסיגה ישראלית מכלל רמת הגולן. לעומת זאת, עמדת המינימום תדרוש נסיגה מן המובלעת בלבד ללא התחייבות לנסיגה ישראלית מכלל רמת הגולן. באמ"ן העריכו כי הסורים יציגו בתחילת הדיונים את עמדת המקסימום, אולם אין ודאות כי הם יסכימו לוותר על דרישתם להתחייבות לנסיגה בהמשך. ברור היה לישראל כי הסורים מבינים היטב כי תמורת נסיגה מן המובלעת יצטרכו להחזיר את השבויים הישראלים.⁶¹

לאחר הפגישות המדיניות בדמשק⁶² נחת קיסינג'ר בישראל ב-27 בפברואר ובידו רשימת 65 השבויים הישראלים המצויים בסוריה, והבטחה סורית לקיום ביקורים של הצלב האדום אצלם. הדבר התקבל בישראל בהקלה גדולה. העברת הרשימה, וביקור הצלב האדום אצל השבויים ב-1 במארס, פתחו למעשה את הדרך לנכונות ישראלית לקיום מגעים לא ישירים עם הסורים. כעת ביקשו קיסינג'ר וישראל לתאם את עמדתם אל מול הסורים ואף אל מול המצרים. קיסינג'ר הסביר לראש הממשלה מאיר כי הסורים

60 א"צ, 76/112/2013, אגף המודיעין, **סיכום מודיעין שבועי, 21 בפברואר 1974 עד 28 בפברואר 1974**; מאגר המחלקה להיסטוריה, אג"ם-מה"ד-היסטוריה, **ביטחון שוטף סיכום שנת העבודה 1973 (1 באפריל 1973 - 31 במרס 1974)**, 1976, עמ' 101-102. בינואר 1974 נפצעו 29 חיילים ישראלים ונהרגו שמונה, ואילו בפברואר נהרגו חייל אחד ושני אזרחים, ו-12 חיילים נפצעו.

61 א"צ, 4517/535/2004, אגף מודיעין-מחקר, **לקט מודיעין מידי-מדיני, הפעילות המדינית בשאלת הפרדת הכוחות - סיכום ידיעות יומי**, 27 בפברואר 1974.

62 FRUS, 1969-1976, volume xxvi, Arab-Israeli Dispute, 1974-1976, *Memorandum From the Presidents Deputy Assistant for National Security Affairs (Scowcroft) to President Nixon*, February 27, 1974

רואים בעצם קיומו של הדו-שיח עם ישראל קורבן גדול, וכי המחיר הכבד ששילמו במלחמת יום הכיפורים מאלץ את אסד לדרוש דרישות מעבר לקו 6 באוקטובר 1973. קיסינג'ור העריך כי הצעה ישראלית המבוססת על נסיגה מן המובלעת בלבד, ללא פשרה מסוימת גם מעבר לקו הסגול, תגרום לאסד לפוצץ באופן מיידי את המשא ומתן. על כן הציע למאיר כי הוא לא ימסור בביקורו הקרוב בסוריה שום תוכנית לאסד, אלא יאמר לו כי ההצעה שהוצגה לו בישראל אינה ראויה ויש לבחון אותה מחדש. במקביל לכך הציע מזכיר המדינה כי ישראל תשגר לווינגטון את שר הביטחון דיין, והסורים ישלחו לשם נציג בכיר מטעמם. קיסינג'ור היה פסימי מאוד בנוגע להשגת הסדר שלום עם הסורים, בניגוד להסדר כזה עם המצרים, מאחר שהיה בהיר לו שישראל איננה יכולה לסגת מרמת הגולן. במהלך השיחה חזרה מאיר על התנגדותה לנסיגה מהגולן, ועל כך שגם נסיגה מעבר לקו הסגול במסגרת הסכם הפרדת כוחות אינה אפשרית. מזכיר המדינה טען כי סאדאת אמר לו שהעברת קוניטרה לידי הסורים עשויה לגשר בין העמדה הישראלית לזו הסורית.⁶³

פגישה בבית ראש הממשלה. מימין: גולדה מאיר, הנרי קיסינג'ור ויגאל אלון. 27 בפברואר 1974 (צלם: משה מילנר; באדיבות לשכת העיתונות הממשלתית).

63 א"מ, 8-א/7069, שיחה בין ראש הממשלה הגב' ג. מאיר לבין מזכיר המדינה ד"ר ה. קיסינג'ור בשעה 16:20 בהשתתפות השגריר דיניץ ומר פיטר רודמן, 27 בפברואר 1974 (להלן: א"מ, 8-א/7069, שיחה בין ראש הממשלה, מזכיר המדינה, דיניץ ורודמן; FRUS, 1969-1976, volume xxvi, Arab-Israeli Dispute, 1974-1976, Memorandum From the Presidents Deputy Assistant for National Security Affairs (Scowcroft) to President Nixon, February 28, 1974; גבעתי, המערכה בחרמון, עמ' 446.

בסופו של דבר סיכמו מאיר, דיניץ וקיסניגר כי האחרון יעביר לדמשק את העקרונות של ישראל, ולא תוכנית מגובשת, במטרה למנוע את פיצוץ השיחות. אם ישראל תמשיך להתעקש על קווי 6 באוקטובר 1973, עדיף יהיה להבנתו של קיסניגר כי המשא ומתן יידחה לפגישה בווינגטון. לכל אורכה של השיחה החמיא קיסניגר למאמציו של סאדאת לקדם את הסכם ההפרדה, טען להבחנה בין "סאדאת המצרי-הלאומי לבין אסד המשוגע", והדגיש כי עמדת סאדאת ועמדתו של שר החוץ המצרי איסמאעיל פהמי מסייעת לישראל. לסיום הוא אמר כי השניים "אינם רוצים שהסורים יקבלו יותר מאשר הם [המצרים] קיבלו וגם לא יותר מהר". לקראת סיום השיחה הרהר בקול גם בטקטיקת המשא ומתן אל מול סאדאת: "[אני] אגיד לסאדאת שמצא[תי] שישראל אפילו לא רוצה להחזיר את כל המובלעת והוא [קיסניגר] מנסה להשפיע עליה לסגת עד הקו של 6 באוקטובר. הוא יבחן את התנהגותו של סאדאת".⁶⁴

הדבר אינו מופיע בדיון עצמו, אך נראה שבסיומה של הפגישה הביע מזכיר המדינה האמריקאי את דעתו הפרטית ואמר כי הקו שישראל תיסוג אליו ברמת הגולן - ממזרח ליישובים וממערב לקו הסגול - יהיה הקו הסופי של הנסיגה.⁶⁵

בארוחת ערב באותו יום חזר קיסניגר על עיקרי הדברים שאמר למאיר בבוקר. הוא הדגיש את כוונתו האסטרטגית של סאדאת לנקוט מהלך פרו-מערבי, את רצונו "להחליש את האוריינטציה הסובייטית של מצרים", ובמקביל לנטרל את היכולת של "הסורים הרדיקלים" להפריע למהלכים המצריים. הוא חזר פעם נוספת על המורכבות של נסיגה ישראלית מרמת הגולן, אולם טען כי לדעתו מוטב לה לישראל למצוא "עמדות הגנה

64 א"מ, א-8/7069, שיחה בין ראש הממשלה, מזכיר המדינה, דיניץ ורודמן, 27 בפברואר 1974; דיון, אבני דרך, עמ' 709; גור, ראש המטה הכללי, עמ' 12. על פי אלוף פיקוד צפון מרדכי גור, ההצעה הישראלית הראשונית אל הסורים הייתה "טקטית בלבד, לצורך מיקוח", וכי מטרתה הסופית של ישראל תהיה לבסס את ההסכם על בסיס נסיגתה מן המובלעת ועל בסיס הקו הסגול, תוך כדי נכונות מסוימת לקיים מספר ויתורים באזור קוניטרה, שבהם אין שום סכנה אסטרטגית או טקטית מבחינתה של ישראל.

65 מאגר המחלקה להיסטוריה, משרד ראש הממשלה, מאת המזכיר הצבאי אל עוזר ראש המוסד, התחייבויות אמריקאיות כלפי ישראל, על פי פרוטוקולים של ביקור רה"מ בארה"ב והשיחות עם קיסניגר'ר בנובמבר 1973 - מאי 1975, 11 ביוני 1974 (להלן: משרד ראש הממשלה, התחייבויות אמריקאיות כלפי ישראל); עדות נוספת לכך מצויה בדבריו של דיון יומיים לאחר מכן בהתייעצות מדינית שנערכה עם מאיר ושרים נוספים. ראו: מאגר המחלקה להיסטוריה, פרטיכל סטנוגרפי של התייעצות מדינית לקראת ביקור קיסניגר'ר בארץ, 29 באפריל 1974.

אלטרנטיביות", מאחר שבשנה הקרובה היא תידרש "למוביליות מדינית" ולוויתורים טריטוריאליים היכולים לסייע לה לפלג את העולם הערבי. קיסניג'ור טען גם לשאלת התזמון. לעמדתו, עדיף לה לישראל לוותר כעת על שטח קטן בתמורה להישג נרחב, ולא לחכות עם ויתור זה להמשך - "לתהליך שלום" - מאחר שזה לא בטוח שיתקיים.⁶⁶

בסיומה של ארוחת הערב נתן קיסניג'ור תוקף נוסף לדבריו בבוקר בדבר הישארותה של ישראל על הרמה, ואמר כי ממשל ניקסון לא יצפה מישראל לרדת מהגולן, אולם הוא אינו יכול לדבר בשם ממשל אחר.⁶⁷

חידוש מערכת היחסים הדיפלומטית בין ארצות הברית למצרים והסרת חרם הנפט הערבי

ב-28 בפברואר 1974 הגיע קיסניג'ור לקהיר וברשותו הישג מרשים בדמות הסכמה להתחלת הדיונים הלא-ישירים בין ישראל לבין סוריה. ביקורו במצרים יועד לחידוש מערכת היחסים הדיפלומטית בין שתי המדינות. כהכנה לביקור קיים שר החוץ המצרי פהמי סדרה של חמש פגישות עם קיסניג'ור עוד בביקורו בארה"ב. במסגרת זו דנו השניים בסוגיית ההסדר הישראלי-סורי, בחידוש מערכת היחסים המדינית בין שתי המדינות ובביטול חרם הנפט. כאמור, ארצות הברית הפעילה לחץ על סאדאת שיפעל בזירה האזורית-ערבית כדי להביא לביטולו של חרם הנפט. ואכן, ערב ביקורו של מזכיר המדינה במצרים, פנה סאדאת בהצהרות פומביות המיועדות אל העולם הערבי וטען כי יש להפריד בין חרם הנפט ובין הסכם הפרדת הכוחות.⁶⁸

במהלך הביקור הכריזו שתי המדינות על כינון יחסים דיפלומטיים מלאים ביניהן. מזכיר המדינה האמריקאי שיבח לאורך כל ביקורו במצרים את סאדאת והדגיש את תרומתו הרבה לקידום המהלכים המדיניים במזרח התיכון. סאדאת הזמין את נשיא ארצות הברית ניקסון לביקור במצרים וציין את הרחבת הקשרים הכלכליים בין השתיים, הצפויים להירקם בעקבות חידוש היחסים. מעניין כי במהלך הביקור בחר סאדאת להתייחס בפומבי אל המשא ומתן בין ישראל לסוריה ואמר כי סוריה היא "בעלת

66 א"מ, א-8/7069, שיחת רה"מ-קיסניג'ור בעת ארוחת הערב בבית רה"מ, 27 בפברואר 1974.

67 משרד ראש הממשלה, התחייבויות אמריקאיות כלפי ישראל.

68 א"צ, 76/112/2013, אגף המודיעין, סיכום מודיעין שבועי, 21 בפברואר 1974 עד 28 בפברואר 1974.

העניין הראשונה" בהשגת הסדר עם ישראל בגולן, ואילו מצרים מסייעת לה. הדבר הובן בישראל כדרישה של סאדאת מן הסורים לפעול באופן ישיר וגלוי אל מול ישראל ללא תיווכה של מצרים.⁶⁹

כעת, לאחר שהוסכם על קיומו של דיאלוג לא ישיר בין ישראל לסוריה בושינגטון במחצית חודש מארס, וכוננו מחדש היחסים בין מצרים וארצות הברית, התפנה קיסינג'ר בסיועו של סאדאת לביטולו של חרם הנפט הערבי.

ברור היה מעל לכל ספק כי שוררת מחלוקת פנימית בעולם הערבי בשאלת המשך חרם הנפט על ארצות הברית והולנד ובשאלת הקיצוץ בתפוקת הנפט. בתחילה התייצבה מצרים בראש התומכים בביטול החרם; כוונת ואלג'יריה התלבטו, ואילו סוריה וסעודיה התנגדו בתוקף. את עיקר הסירוב שלהן הן נימקו בצורך להמשיך בחרם הנפט על ארצות הברית כלחץ על ישראל, על מנת שזו תחתום על הסכם הפרדת הכוחות עם סוריה.⁷⁰

שחקני המפתח בהסרת ההתנגדויות בעולם הערבי לביטול חרם הנפט היו נשיא מצרים סאדאת ומלך סעודיה פייצל. בתחילה היה המלך תומך ראשי של חרם הנפט בשל בקשת סוריה, ולהחלטתו היה משקל רב בקרב המדינות הערביות בשל מעמדה של סעודיה בעולם המוסלמי והערבי ובשל תפוקת הנפט הרבה שלה. מובן היה כי על מנת לקדם את שבירת חרם הנפט, צריכה ארצות הברית את עזרתו של סאדאת כדי "להעביר צד" את פייצל. סאדאת נפגש עימו בוועידת הפסגה המוסלמית שנערכה ב-21-23 בפברואר 1974 בלאהור שבפקיסטן. ב-2 במארס נפגש קיסינג'ר עם פייצל בסעודיה ודן עימו באפשרות של הסרת חרם הנפט הערבי, תוך חיבור סוגיה זו אל המצב הרגיש במזרח התיכון. מהלך אמריקאי זה לווה בהנמכת הטון הפומבי בכל הקשור להצהרות נשיאותיות בדבר החרם.⁷¹

69 א"צ, 4517/535/2004, אגף מודיעין-מחקר, **לקט מודיעין מידי-מדיני, הפעילות המדינית בשאלת הפרדת הכוחות - סיכום ידיעות יומי**, 1 במארס 1974.

70 מאגר המחלקה להיסטוריה, **מברק מדיני אל גזית**, 4 בפברואר 1974. במברק ששלח אל מנכ"ל משרד ראש הממשלה מרדכי גזית כתב שגריר ישראל בארה"ב שמחה דיניץ, כי קיסינג'ר התקשר אליו וסיפר לו שהסעודים אינם מוכנים להסיר את חרם הנפט כל עוד לא מושג הסכם הפרדת כוחות, וזאת לאחר בקשה סורית; א"צ, 41/112/2013, אגף המודיעין אל ע' ר' אמ"ן למחקר, **לקט מודיעין מס' 19 - נוכח הפרובלמטיקה של ניהול מדיניות הנפט הערבית אפשרית דחיית מועד כינוס שרי הנפט הערביים**, 9 בפברואר 1974.

71 א"צ, 76/112/2013, אגף המודיעין, **סיכום מודיעין שבועי, 21 בפברואר 1974 עד 28 בפברואר 1974**; א"צ, 76/112/2013, אגף המודיעין, **סיכום מודיעין שבועי, 28 בפברואר עד 7 במרץ 1974**; 1974, FIA, Telephone conference, Secretary Schlesinger/Secretary Kissinger, February 19, 1974.

בפגישות בסעודיה ובשיחה בינו לבין המלך דיבר קיסינג'ר על החשיבות של ההחלטה הסעודית להסיר את החרם ועל הגברת שיתוף הפעולה הביטחוני והכלכלי בין שתי המדינות.⁷²

הלחץ המשותף האמריקאי-מצרי על סעודיה נתן במהרה את אותותיו. ב-6 במארס דיווח קיסינג'ר כי בעקבות פגישתו עם פייצל תתמוך סעודיה בביטול חרם הנפט.⁷³ יומיים לאחר מכן העבירה שגרירות ישראל בארצות הברית דיווח דומה לירושלים.⁷⁴

ב-10 במארס נפגשו בקהיר, ביוזמת מצרים, שרי הנפט הערבים של מצרים, סעודיה, כווית, קטאר, בחריין ופדרציית הנסיכויות (איחוד האמירויות). כינוס הוועידה היה סממן להצלחה מצרית, מאחר שמטרתה הברורה הייתה לקרוא לביטולו של חרם הנפט הערבי. ששת שרי הנפט תמכו בהחלטה אפשרית זו, בעוד שלוש המדינות אשר נעדרו מן הפגישה - לוב, אלג'יריה ועיראק - התנגדו. עיראק התנגדה להסרה החרם מעל ארצות הברית ואילו סוריה, שאינה מדינה מפיקת נפט, התנגדה להסרתו כל עוד לא הושג הסכם בינה לבין ישראל או לכל הפחות בטרם תושג התקדמות בשיחות.⁷⁵

בעקבות כנס זה הסכימו ששת שרי הנפט של המדינות התומכות בביטול החרם, יחדיו עם שרי הנפט המתנגדים לביטול, להיפגש ב-13 במארס פעם נוספת, והפעם בטרפולי שבלוב. החלטה זו נועדה לתת למצרים ולסעודיה זמן לשכנע את שאר המתנגדות להסרת החרם בחיוניות ההגעה

72 FRUS, 1969-1976, volume xxxvi, Energy Crisis, 1969-1974, *Memorandum of Conversation*, March 12, 1974

73 *ibid*, *Memorandum of Conversation*, March 12, 1974; FIA, *Telephone conference, D/Sec. Clements/ Sec. Kissinger*, March 7, 1974; FIA, *Telephone conference, President Nixon / Secretary Kissinger*, March 11, 1974; מאוחרת להבטחות שניתנו וקוימו לאחר מכן על ידי הממשל האמריקאי ניתן לראות בחודש אפריל, בסדרת דיונים בין המדינות שעסקו בשיתוף הפעולה הכלכלי. ראו: א"צ, 4469/535/2004, **לקט מודיעין יומי**, 14 באפריל 1974.

74 FIA, *Telephone conference, The President Nixon / Secretary Kissinger*, March 6, 1974.

75 א"צ, 41/112/2013, מחלקת הקשר, משיקו אל המשרד, **נפט ערבי**, 8 במארס 1974. במברק הקצר נכתב: "השגריר בווישינגטון, מפני עבוד שהשתתף בפגישה פייצל קיסינג'ר וימאני: "האמברגו הוסר".

75 א"צ, 41/112/2013, אגף המודיעין אל ע' ר' אמ"ן למחקר, **הדילמה בפני שרי הנפט הערביים בדיוניהם על עתיד האמברגו על ארה"ב - סיכום מקורות**, 12 במארס 1974; במקביל לוועידה במצרים, החלו מתנגדי חרם הנפט - עיראק, כווית, לוב ואלג'יריה - לפעול לקיומה של ועידה חלופית בטרפולי שבלוב. בסופו של דבר, הייתה זו ועידה משותפת לכלל המדינות הערביות, ראו לעיל. ראו: א"צ, 41/112/2013, מאת חצב, **ייערך כינוס של שרי הנפט של המדינות המתנגדות להסרת חרם הנפט**, 9 במארס 1974.

לפשרה בסוגיה, ומתוך כוונה לשמר את "אחדות השורה" ולהימנע מקרע מובהק וגלוי בעולם הערבי. בכנס עצמו עסקו שרי הנפט במצב במזרח התיכון ובחרם הנפט עצמו. בסיומה הוחלט לדחות את ההכרעה על עתיד האמברגו ל-17-18 במארס לכנס אופ"ק שעתיד להתקיים בווינה. העובדה כי לא התקבלה החלטה פומבית כנגד ארצות הברית והוחלט על דחייתה לכינוס בווינה רמזה כי העמדה המצרית התומכת בהסרת החרם גברה על עמדת המדינות המתנגדות. ככל הנראה, אי-פרסום החלטה נבע מהרצון שלא לפגוע בלוב שהתנגדה להסרה, שעל אדמתה נערכה הפסגה; וכל זאת בשל כוונה להמשיך ולהפעיל לחץ על ארצות הברית בשאלת ההסכם הישראלי-סורי וכחלק מניסיון, אולי אחרון, של כלל המדינות, התומכות והסרבניות, לגבש חזית ערבית אחידה.⁷⁶

ב-17 וב-18 במארס התכנסו שרי הנפט הערבים בווינה. ההחלטה המשמעותית שיצאה מן הדיונים הייתה הסרת אמברגו הנפט מעל ארצות הברית, וזאת בשל "המדיניות הרשמית של ארה"ב, [...] המקבלת ממד חדש כלפי הסכסוך הישראלי-ערבי", אך במקביל הוחלט על המשך מדיניות הקיצוץ בתפוקת הנפט. סוריה ולוב המשיכו בהתנגדותן להסרת האמברגו ואילו אלג'יריה תחמה את ביטולו בזמן, עד לדיון הבא בנושא בכינוס שרי הנפט הערבים ב-1 ביוני 1974.⁷⁷ ברור היה כי ההחלטות הן הישג מובהק של סאדאת ושל מצרים. קיסינג'ר ייחס את ההחלטה הזו ישירות למעשיו של סאדאת ואף טרח לציין כי "הוא חשף את עצמו לא מעט. מינה איש שיטפל בנושא כל הזמן". כלל מדינות הנפט הערביות התיישרו על פי העמדה המצרית - כולל סעודיה וכווית. ללא הסכמתה של סעודיה, מהלך זה לא היה יוצא אל הפועל. הדבר העיד על מעמדה וכוחה של מצרים כמדינה ועל מעמדו וכוחו של סאדאת כמנהיג מרכזי של העולם הערבי. ההחלטה הייתה בגדר תבוסה דיפלומטית לסוריה, שביקשה לקשר בין ביטול האמברגו לבין התקדמות במשא ומתן, אולם היא סייעה לה במיצוב מעמדה הפנימי ובקרב העולם הערבי כמדינת התנגדות, אשר אינה נכנעת ללחצים ואינה מוותרת גם תחת לחץ אזורי ובין-לאומי כבד.⁷⁸

76 א"צ, 76/112/2013, אגף המודיעין, **סיכום מודיעין שבועי, 8 במרץ 1974 עד 14 במרץ 1974.**

77 שם, **סיכום מודיעין שבועי, 14 במרץ 1974 עד 21 במרץ 1974**; א"צ, 41/112/2013, משרד החוץ, מחלקת הקשר אל שגרירויות ישראל, **החלטת שרי הנפט הערביים ב-18 במרץ, 19 במארס 1974**; FIA, Telephone conference, President Nixon / Secretary Kissinger, March 18, 1974

מדיניות ברית המועצות נוכח התהליכים המדיניים במזרח התיכון

אל מול הפעילות המדינית הענפה במזרח התיכון נדרשה ברית המועצות לגבש את מדיניותה. ניתן לומר כי הסובייטים הבינו היטב את המציאות החדשה הנרקמת למול עיניהם. הם זיהו כי ארצות הברית דוחקת אותם מהמזרח התיכון, פוגעת במעמדם וביוקרתם האזורית והבין-לאומית, ומצליחה בתהליך ארוך אך עקבי לבסס את מעמדה כמעצמה המובילה והדומיננטית באזור ובעולם. התהליך שראשיתו במצרים עלול היה, להבנתם, לחלחל במהרה לכלל המזרח התיכון ואף להשפיע מעבר לו. בתגובה הם ביקשו לגבש מדיניות שתביא לצמצום ההצלחות האמריקאיות ובמקביל - להשיג יעדים אזוריים ובין-לאומיים.

גם הפעם היה המענה הסובייטי משולב: תמיכה בתהליכים המדיניים באופן שנועד לשרת את האינטרסים הסובייטיים והסוריים, וחיזוק הקשרים המדיניים עם מדינות ערביות קיצוניות נוספות - בשלב הראשון עם עיראק; והדגמת יכולת ההיזק הרבה שלהן באמצעות תמיכה במהלכים צבאיים - בעיקר של סוריה.

התמיכה בתהליכים המדיניים הייתה דרכם של הסובייטים לחזור אל המשחק הדיפלומטי ואל מוקדי קבלת ההחלטות הבין-לאומיים. בבסיס הצעתם המדינית היה פתרון כולל לבעיית המזרח התיכון. הסובייטים ביקשו לכלול בשיחות המדיניות גורמים ערביים נוספים, כדוגמת הפלסטינים, ונושאים נוספים כדוגמת שאלת הפליטים וירושלים. שלב זה הוא תחילת ההימור הסובייטי על הפלסטינים. מעתה ואילך, הפלסטינים יהיו לפרקים היישות המזרח-תיכונית עם הקשרים ההדוקים ביותר למוסקבה. הדבר ניכר החל במטרייה מדינית וכלה באספקת נשק. עוד ביקשו הסובייטים להעביר לז'נבה את מרכז הכובד של השיחות המדיניות בין ישראל לסוריה. המטרה הייתה להחליש את מעמדה הבלעדי של ארצות הברית בשיחות בין ישראל לסוריה, לשוות לסובייטים מעמד

78 א"צ, 41/112/2013, פתק בכתב יד, שיחת קיסינג'ר ב-19.3.1974 - נפט ערבי, 20 במארס 1974; א"צ, 41/112/2013, אגף המודיעין אל ע' ר' אמ"ן למחקר, לקט מודיעין מס' 32 - סיכום והערכה של החלטות כינוס שרי הנפט בווינה ב-18 במרץ 1974, 20 במארס 1974. מעמדה של סעודיה ויכולתה להיות גורם ממתן באו לידי ביטוי גם במגעים הישירים שניהלו עם אסד ובהבטחה שזה נתן להם כי לא יתקוף את "כוחותיה של ישראל ברמת הגולן, וכי יתייעץ עם מצרים וסעודיה לפני כל מהלך שכזה". ראו: CIA, *The President's Daily Brief*, March 13. 1974.

ותדמית דומים לאלו של ארצות הברית ולחקות את "מתכונת הפעילות הקיסנינג'רית"; כלומר, לשוב ולהיות מעצמה המובילה תהליכים מדיניים אזוריים אשר שווה בעוצמתה, במעמדה ובתדמיתה לארצות הברית.⁷⁹

הסובייטים הבינו כי עוצמתה של ארצות הברית במזרח התיכון עולה על עוצמתם שלהם, ולכן דווקא הגעה להבנות עימה לגבי האזור תסייע להם בנטרול חלק מיכולת ההיזק האמריקאית. הדבר השליך מהמזרח התיכון אל מערכת היחסים הבילטרלית בין המדינות ואל הזירה הבין-לאומית, שם התקיים המאבק הקבוע על עוצמה בין שתיהן.

מעבר לתהליך השלילי מבחינתם - התקרבות בין מצרים ועוד כמה ממדינות ערב אל ארצות הברית - ראו הסובייטים גם מספר נקודות אשר חיזקו אצלם את המחויבות לתמיכה בתהליך המדיני בין ישראל וסוריה: קיומה של הכרה רשמית של ארצות הברית במעמדם כמעצמה שיש להתחשב בדעתה ולשתפה בתהליכים המדיניים; ופתיחתה של תעלת סואץ לשיט, אשר תסייע להם בהרחבת ההשפעה הסובייטית אל המזרח הרחוק.⁸⁰

לתוצאות החיוביות הללו מבחינתם של הסובייטים, אשר דרבנו אותם לתמוך בתהליך המדיני, יש להוסיף שני מאמצים מרכזיים אל מול האמריקאים. אלה הגבילו את יכולת ההיזק שלהם וניתבו אותם להיות לגורם חיובי ובונה: רצונם לזכות במעמד של מדינה מועדפת בתחום הסחר עם ארצות הברית; ותהליך ההידברות בין שתי המעצמות לאחר הסכם הגבלת כלי הנשק ההגנתיים, הסכם הביניים להגבלת כלי נשק התקפי, וכעת המשא ומתן להשגת הסכם קבע להגבלת כלי נשק התקפיים. הצורך הפנימי הסובייטי להגיע להבנות עם ארצות הברית בשני נושאים אלו היה לגורם כבד משקל בכלל תהליך ההגעה להסכם הפרדת הכוחות בין ישראל וסוריה.⁸¹

בשל מכלול הסיבות הללו יצאה מוסקבה למתקפה מדינית.

79 א"צ, 30/112/2013, אגף המודיעין-מחקר, **סקירה בפני ועדת חוץ ובטחון**, 17 באפריל 1974; א"צ, 76/112/2013, אגף המודיעין, **סיכום מודיעין שבועי**, 28 בפברואר 1974 עד 7 במרץ 1974; CIA, *Trends In Communist Propaganda*, 15 May, 1974; Golan, *Soviet*, pp. 99, 103.

80 א"צ, 31/112/2013, אגף המודיעין-מחלקת מחקר, **סיכום ידיעות שבועי**, 22 במרץ 1974 עד 28 במרץ 1974; א"צ, 385/1000/2004, אגף המודיעין-מחלקת מחקר, **טיוטא לפרק הזירה הבינלאומית בהערכת המודיעין השנתית - נכון ל-10 באפריל 1974**, 15 באפריל 1974; FIA, *Telephone conference, Secretary Schlesinger/ Secretary Kissinger*, February 19, 1974.

81 א"צ, 76/112/2013, אגף המודיעין, **סיכום מודיעין שבועי**, 28 בפברואר 1974 עד 7 במרץ 1974.

ב-27 בפברואר 1974 הגיע שר החוץ הסובייטי אנדרי גרומיקו לביקור בדמשק במטרה כפולה שהמחישה היטב את הדילמה עימה התמודדה ברית המועצות. שר החוץ ביקש לחזק את היחסים הבילטרליים עם סוריה ובעיקר לשכנע אותה לקיים "מדיניות קונסטרוקטיבית" בשאלת הפרדת הכוחות עם ישראל; ויחד עם זאת, ביקש להפעיל לחץ על הסורים לבל ייטו לכיוון ארצות הברית בשל מאמציה לקידום התהליך המדיני.⁸²

דמשק המריא גרומיקו לביקור בן חמישה ימים בקהיר (1-5 במארס). מטרת הביקור הזה הייתה הפגנת נוכחות מדינית על רקע מאמציה והצלחותיה המדיניות של ארצות הברית באזור, וניסיון נוסף להידוק הקשרים הישירים בין שתי המדינות על רקע תהליך ההתקרבות בין קהיר לווינגטון.⁸³ לאחר מכן חזר שר החוץ הסובייטי אל דמשק לביקור בין יומיים (5-7 במארס), שבמסגרתו דנו הצדדים בחשיבותו של "שלום צודק ובר קיימא" המחייב נסיגה ישראלית מכלל השטחים הערביים והבטחת זכויות העם הפלסטיני. כמו כן, כנראה, סוכמו פרטים על הידוק מערכת היחסים הביטחונית בין השתיים.⁸⁴

אולם מהלכים מדיניים אלו לא נשארו לבדם. כאמור, למן ההתחלה שילבו הסובייטים והסורים מהלכים צבאיים כתומכים את התהליך המדיני וכאמצעי לחץ. עד מהרה בא הדבר לידי ביטוי במובלעת הסורית ובחרמון.

תחילת מלחמת ההתשה בחזית הסורית וראשית הדיאלוג הלא-ישיר בין ישראל וסוריה בווינגטון, מארס-אפריל 1974

ב-7 במארס 1974 החליט נשיא סוריה חאפז אסד לפתוח במלחמת התשה אל מול ישראל בחזית רמת הגולן והחרמון.⁸⁵

ערב ההסכמה על העברת רשימת השבויים הישראלים, ומתוך רצון להתקדם בתהליך המדיני, התקבלה החלטה סורית להנמיך את האש בחזית אל מול ישראל. בחודש פברואר התקיימו 92 תקריות אש בגבול הסורי, שבמהלכן נהרגו שלושה ישראלים ונפצעו 12.⁸⁶

82 שם, סיכום מודיעין שבועי, 21 בפברואר 1974 עד 28 בפברואר 1974.

83 א"צ, 4467/535/2004, אגף המודיעין, לקט מודיעין יומי - סיכום ביקור גרומיקו במצרים, 8 במארס 1974.

84 א"צ, 76/112/2013, אגף המודיעין, סיכום מודיעין שבועי, 8 במרץ 1974 עד 14 במרץ 1974.

85 א"צ, 478/38/2015, משרד החוץ, סיכום מדיני שבועי, 15 במרץ 1974 עד 21 במרץ 1974, 8 במרץ 1974; מלובני, מצפון תפתח, עמ' 495.

לאחר ביקורו של קיסניגר בדמשק בתחילת חודש מארס, וכתוצאה מתחושה סורית כי המשא ומתן אינו מתקדם בהתאם לדרישתם, חל שינוי בעוצמה ובהיקף של תקריות האש. במהלך החודש אירעו 197 תקריות אש, נהרגו חמישה ישראלים ו-22 נפצעו. יתרה מזו, לישראל החלו להגיע ידיעות כי ב-2 במארס הורדה פקודה בצבא הסורי (עד לדרג המג"דים) כי עליהם להיות מוכנים לביצוע מתקפה אל עבר המובלעת, וזאת בשל כישלון סבב שיחותיו של קיסניגר. מתקפה זו אמורה הייתה לצאת לפועל על ידי כארבע דיוויזיות סוריות בהיקף של כ-600 טנקים ובשילוב כוחות המשלוח הסעודיים והכווייתיים. עיתוי ההתקפה לא נאמר בפקודות, אולם ככל הנראה תוכנית המתקפה כבר הופצה ליחידות. במקביל להכנות צבאיות אלו, שלחו הסורים דיפלומטים אל מספר מדינות ערביות על מנת לגייס את תמיכתן למהלך זה. ההערכה הייתה כי הסורים מגבשים לעצמם שני נתיבים - נתיב דיפלומטי באמצעות השיחות עם קיסניגר והדיאלוג הלא־ישיר עם ישראל, ונתיב צבאי המייצר לחץ על ישראל וארצות הברית שיתממש במקרה של כישלון המשא ומתן.⁸⁷

ההצהרות של סוריה באותה תקופה אכן הדגישו כי היא תמשיך להחזיק בשני נתיבים - מדיני וצבאי. הדבר נבע מהכורח של אסד לפשר בין מתחים מובְּנִים במשטר הסורי. מצד אחד, ברור היה לאסד כי התקרבות מועד תחילת המגעים המדיניים עם ישראל בווינגטון מחייבת אותו להמשיך לפסוע בנתיב הדיפלומטי; אך מן הצד האחר, צורכי פנים - גורמי צבא וממשל קיצוניים שהתנגדו למשא ומתן עם ישראל - הבנת חשיבותו של המאמץ הצבאי המשולב בנתיב המדיני ורצון להחזיק אופציה צבאית למקרה של כישלון השיחות, הביאו אותו לנקיטת מדיניות אש בחזית אל מול ישראל. כך, לדוגמה, הכינו הסורים את חברי משלחתם המיועדת ליציאה לווינגטון, ובו בזמן המשיכו לקיים מדיניות אש מבוקרת - ירי ארטילרי באור יום לעבר המובלעת.⁸⁸

86 מאגר המחלקה להיסטוריה, אג"ם- מה"ד-היסטוריה, **ביטחון שוטף סיכום שנת העבודה 1973 (1 באפריל 1973 - 31 במרס 1974)**, 1976, עמ' 100. בדו"ח הבט"ש של המחלקה להיסטוריה נכתב כי ראשיתה של מלחמת ההתשה הוא ב-12 במארס 1974; מלובני, **מצפון תפתח**, עמ' 495.

87 א"צ, 76/112/2013, אגף המודיעין, **סיכום מודיעין שבועי, 28 בפברואר 1974 עד 7 במרץ 1974; מאגר המחלקה להיסטוריה, אג"ם- מה"ד-היסטוריה, ביטחון שוטף סיכום שנת העבודה 1973 (1 באפריל 1973 - 31 במרס 1974)**, 1976, עמ' 100; מאגר המחלקה להיסטוריה, אג"ם/ מה"ד/ היסטוריה, **ביטחון שוטף סיכום שנת העבודה 1974 (1 באפריל 1974 - 31 במרץ 1975)**, 1976, עמ' 111, 113.

מעבר לתחושת אי-ההתקדמות במשא ומתן, העריכו בישראל כי הכוננות של 2 במארס וההסלמה בפעילות הסורית שבאה בעקבותיה נובעות משני גורמים נוספים, אשר מועדם היה באותו חודש. ראשית, ההחלטה על ביטול חרם הנפט הערבי ב-18 במארס, וזאת בניגוד לעמדתה של סוריה. ההחלטה שמטה את הקרקע מתחת לאחד ממנופי הלחץ המרכזיים של הסורים כלפי ארצות הברית על אף שלא הייתה יצרנית נפט, והמחישה את היעדרה של התחשבות מצרית בדרישותיה. הסורים כעסו על המצרים אשר שידרו לאורך כל הדרך כי האינטרסים הסוריים והמצריים משולבים יחדיו, אולם ברגע האמת לחצו על הסעודים לביטול חרם הנפט וסייעו בכך בהשמטת מנוף הלחץ המדיני-כלכלי אשר היה בידיהם. הדבר הבהיר לסורים כי פערי העמדות בינם לבין המצרים רק הולכים וגדלים. ההקשחה של פעילותם הצבאית, לצד המשך הדיאלוג המדיני, נועדה כעת להשיג שתי מטרות: פגיעה מסוימת באפשרות של המצרים להמשיך בתהליך מדיני נפרד עם ישראל; והמחשה לארצות הברית ולישראל כי למרות הסרת חרם הנפט, עדיין בכוחה של סוריה לפגוע במהלכים מדיניים באזור; ועל כן קיימת חשיבות רבה מבחינתן לשתפה בתהליכים אלו.⁸⁹

הגורם השני להגברת האש היה נעוץ בהגעתו הקרובה של הנציג הסורי לשיחות עם ישראל בווינגטון. ההחמרה בתקריות הגבול נועדה לייצר לחץ צבאי על ישראל וארצות הברית לקראת ביקורו של הדיפלומט הסורי, אשר ישולב עם מעגלי לחץ נוספים - הודעות סוריות קודרות על אודות המצב ויצירת מעטפת מדינית ערבית-סובייטית כמשקל-נגד למעורבות ארצות הברית - ומטרתם לאותת על הדחיפות הרבה במציאת פתרון ועל חוסר היציבות השורר באזור.⁹⁰

במקביל להכנותיה של סוריה למפגשים בווינגטון, נערכה ישראל לתחילת הדיונים.

ב-17 במארס התקיימה ישיבה בראשות ראש הממשלה גולדה מאיר ובהשתתפות הרמטכ"ל, שר הביטחון דיין, יגאל אלון, שמעון פרס, יצחק

88 א"צ, 76/112/2013, אגף המודיעין, **סיכום מודיעין שבועי, 8 במרץ 1974 עד 14 במרץ 1974**; א"צ, 478/38/2015, משרד החוץ, **סיכום מדיני שבועי, 15 במרץ 1974 עד 21 במרץ 1974**, 21 במארס 1974.

89 א"צ, 76/112/2013, אגף המודיעין, **סיכום מודיעין שבועי, 14 במרץ 1974 עד 21 במרץ 1974**.

90 א"צ, 478/38/2015, משרד החוץ, **סיכום מדיני שבועי, 15 במרץ 1974 עד 21 במרץ 1974**, 21 במארס 1974.

רבין ושרים בכירים אחרים, לדון בנסיעתו הקרובה של דיין לשיחות בוויינגטון. הדיון נסב על הלחץ הכבד שהפעיל קיסניג'ר על ישראל - "הטרור של קיסניג'ר", כדברי דיין - בשל עמדותיה הנוקשות לטעמו ערב התחלת המשא ומתן עם סוריה. מזכיר המדינה האמריקאי טען כי בישראל אין הבנה מספיקה למשמעות הכבדה של אי-הגעה להסכם הפרדה עם סוריה, ושהיא אינה מבינה לעומק כי יש לכך השפעה על יחסי ישראל וארצות הברית ואף על הסכם ההפרדה עם מצרים.

הרמטכ"ל הציג בישיבה את תוכנית ההפרדה ובמרכזה חלוקה של המובלעת לשלושה: החלק הגדול יוחזר לסורים, חלק נוסף ברוחב כ-5 ק"מ יהווה אזור חיץ של האו"ם, והחלק השלישי - הגבעות ממערב למובלעת - יישארו בידי ישראל. אם אפשרות זו תידחה, אזי הציע הרמטכ"ל תוכנית נוספת שלא הוצגה, ובבסיסה הפרדה על בסיס קווי 1967 ושטח ההפקר ההופך לאזור חיץ. בסיומה של הישיבה הוחלט לשלוח את דיין לוויינגטון לשיחות עם קיסניג'ר בדבר הסכם ההפרדה, להתחיל במשא ומתן על קווי ההפרדה ולהחליט בהמשך מה הם הקווים שיוצגו לקיסניג'ר.⁹¹

יום לאחר מכן נפגשו דיין ומאיר, ושם טען דיין כי בהשוואה לשיחות עם מצרים, "עם הצידה [ההצעה] שיש לי בשבילו [קיסניג'ר] אין לי בשביל מה לנסוע [...] להחלטת הממשלה אין משמעות אופרטיבית". על כן הציע דיין מספר הצעות לשיפור ההצעה הישראלית. ראשית, הוספת אזור מפורז או שטח הפקר בין ישראל לבין הסורים בתוך הקו הסגול. כוונתו הייתה ליצירת אזור מפורז ברמת הגולן באופן שלא יפגע בקו הצבאי (הכוונה כנראה לאינטרסים הצבאיים הישראליים). בנוסף, תמך דיין בהחזרת חקלאים סורים שיעבדו את האזורים המפורזים בצד הסורי. מאיר התנגדה לעמדת דיין, בוודאי לנסיגה מן הקו הסגול, ורצתה כי הצעה שכזו תבוא מפיו של אסד לאחר ביקורו של קיסניג'ר בדמשק. עם זאת, היא שקלה זאת בחיוב בקוניטרה בתנאי שהדבר יהיה הדדי ולאחר הסכמה של אסד.⁹²

91 א"מ, א-17/7025, פרטיכל סטנוגרפי של פגישה מדינית-צבאית, 17 במארס 1974; א"מ, חצ-9/6857, משרד החוץ, מאת וויינגטון אל המשרד, שיחת שה"ח [שר החוץ]-קיסניג'ר ב-19.3.74, 19 במארס 1974; א"מ, חצ-9/6857, הפרדת הכוחות עם סוריה, 20 במארס 1974. דיין, אבני דרך, עמ' 709; ב-16 במארס העריך שר החוץ אבא אבן, כי הסורים לא ישלחו נציג "ראוי למשימה" וכי לא יתפתח דבר מבלי שקיסניג'ר ייסע לאזור, אולם הגעתו של דיין לוויינגטון חשובה "לקדם יחסיו עם ארה"ב". ראו: א"מ חצ-9/6857, משרד החוץ, מאת ניו יורק אל המשרד, 16 במארס 1974.

92 א"מ, א-8/7069 סטנוגרמה - נקודות משיחת שר הביטחון-ראש הממשלה, 18 במרץ 1974.

ב-21 במארכ הכינה ישראל את הצעתה לסוריה, שהייתה מבוססת על הצעת הרמטכ"ל בישיבת הממשלה. הרעיון המרכזי היה להשוות בין הסכם ההפרדה עם מצרים לזה עם סוריה. ההסכם יכלול אך ורק את המובלעת, ללא נסיגה ישראלית אל מעבר לקו הסגול, והמובלעת עצמה תחולק לשלושה - רובה יעבור לסוריה, רצועת חיץ של כ-5 ק"מ תעבור לידי האו"ם, והחלק אשר צמוד לקו הסגול, כולל הגבעות שבו, יישאר בידי צה"ל. במסגרת זו תותר חזרה של אזרחים סורים אל השטחים שפוננו, מוצבי החרמון החדשים יועברו לאו"ם, ויוסדרו אזורי דילול כוחות. ב-25 וב-27 במארכ הציג דיין את התוכנית לפורום מטכ"ל בהדגישו את עקרונות התוכנית ובהסבירו את מכלול האינטרסים של ארצות הברית בלחציה על ישראל להגיע להפרדה עם סוריה: הפסקת אמברגו הנפט, פתיחת נציגות אמריקאית בקהיר והידוק קשרים עם העולם הערבי.⁹³

דיין הטיל ספק רב ביכולתם של הסורים לקבל את ההצעה הישראלית שנשא בחיקו, וחשש כי הם יעדיפו את המשך המצב הנוכחי על פני קבלתה. דיין עצמו, כמו מאיר, לא התנגד להעברת קוניטרה לרשות הסורים, והעריך כי הסורים לא יוותרו על החזרת רמת הגולן; ובהינתן מצב זה נידונו שני הצדדים לשנים של לחימה. עוד טען שר הביטחון כי ישראל מתקשה עד מאוד לשחק במשחק הדיפלומטי - הנחת הצעה רק לשם דחייתה - מאחר שהדבר מתקבל בעין רעה בדעת הקהל הישראלית הרואה בכך "כניעה מדינית".⁹⁴

במקביל להכנות הישראליות פעלה הדיפלומטיה האמריקאית במישור האזורי וגם במישור הבין-מעצמתי. באמצע מארכ נחתם הסכם בין ארצות הברית ומצרים על ניקוי תעלת סואץ ממוקשים כשלב בדרך לפתיחתה לשיט. הסכם זה קבע כי כ-500 אנשי צבא וצי אמריקאים ינקו את התעלה, וברור היה לכלל הצדדים החתומים על ההסכם - מצרים וארצות הברית, ולאלו שלא - ברית המועצות וסוריה, כי משמעות ההסכם רחבה בהרבה מתוכנו ההנדסי, וכי הוא עוד שלב בדרך לדחיקת הסובייטים מן האזור. היה זה סממן נוסף להצלחת הדיפלומטיה הקיסינג'רית ולביסוס מעמדה של ארצות הברית באזור.⁹⁵

93 גולן, הפרדת כוחות, עמ' 161-162.

94 א"צ, 54/1231/2002, משרד החוץ, מברק מאת שלו אל גזית, שיחה של שמחה עם נפתלי [קיסינג'ר] בשעה 21:00, 22 במארכ 1974; דיין, אבני דרך, עמ' 710.

95 א"צ, 76/112/2013, אגף המודיעין, סיכום מודיעין שבועי, 14 במרץ 1974 עד 21 במרץ 1974.

המהלך המדיני הנוסף היה נסיעתו של קיסניגר בימים 25-28 במאוס למוסקבה לפגישה עם מזכיר המפלגה הקומוניסטית הסובייטית לאוניד ברז'נייב ועם שר החוץ אנדרי גרומיקו. הפגישות נועדו לעסוק בהפשרת היחסים בין שתי המעצמות (דטאנט), מעמד הסחר המיוחד של ברית המועצות, הסכם הגבלת הנשק הגרעיני וכמובן גם בנושאי המזרח התיכון - הסכם ההפרדה בין ישראל לסוריה, ועידת ז'נבה ותפקידה של ברית המועצות בשיחות. מאחורי מסע מדיני זה הייתה התחושה הסובייטית המתמשכת כי ארצות הברית מנשלת אותה באיטיות אך ביעילות מתפקידה כמעצמה "נוכחת ובעלת השפעה" במזרח התיכון. השיחות, הרצון להעביר את המשא ומתן אל ז'נבה, יחד עם עידוד הסורים לפעול צבאית, היו חלק מסל הכלים שהפעילו הסובייטים במטרה לעכב או לצמצם את השחיקה העקבית במעמדם.⁹⁶

ישראל חששה מאוד מהפגישות המדיניות הללו. לאורך כל שנות קיומה היא סירבה למשא ומתן מולטילטרלי שעלול להחליש את כוח המיקוח שלה; וכעת היא התנגדה למעורבות סובייטית משמעותית בשיחות ההפרדה עם סוריה, ובוודאי שללה את העברתן אל ז'נבה והסרת החסות האמריקאית הבלעדית עליהן. דאגותיה אלו של מאיר הועברו אל קיסניגר ערב נסיעתו למוסקבה, ועל כן יומיים לפני כן אמר לדיניץ כי ימסור לראש הממשלה שמהשיחות במוסקבה לא ייצא "שום דבר סובסטנטיבי [מהותי]", וכי ארצות הברית תמשיך לקיים את מדיניותה הכפולה כלפי הסובייטים - שמירתם מחוץ לכלל המהלכים הדיפלומטיים המשמעותיים לצד המשך קיומה של מראית עין ושילובם, או כפי שקיסניגר הגדיר זאת "פיצוץ", באמצעות מפגשים או עניינים "פרטיקולריים".⁹⁷

בפגישות עצמן נהגו הסובייטים בתקיפות רבה והאשימו את ארצות הברית בדחיקתם מן האזור "Squeezing [them] Out of The Middle East". הם תבעו לקיים את ההבנה - שקיסניגר טען כי אינה קיימת - כי על שתי המעצמות להיות מעורבות בכל תהליך מדיני במזרח התיכון ולכנס מחדש ובמהירות את ועידת ז'נבה, ואף דרשו כי לפני ואחרי כל מסע מדיני של קיסניגר למזרח התיכון הוא יחויב להיפגש עם שר החוץ גרומיקו. עוד

⁹⁶ א"צ, 75/112/2013, אגף המודיעין, **סיכום מודיעין שבועי, 28 במרץ עד 4 באפריל 1974.**

⁹⁷ א"צ, 54/1231/2002, משרד החוץ, מברק מאת שלו אל גזית, **שיחה של שמחה עם נפתלי [קיסניגר] בשעה 21:00, 22 במאוס 1974; א"צ, 54/1231/2002, משרד החוץ, מברק מאת דיניץ אל גזית, 23 במאוס 1974.**

טענו הסובייטים כי אסד וסאדאת דרשו את השתתפותם בשיחות - דבר שקיסינג'ור שלל. להבנתו של קיסינג'ור, העדיפו הסובייטים בשלב זה שלא ייחתם כלל הסכם בין ישראל לבין סוריה מאחר שהם אינם שותפים לו, ואף ייתכן שהם יעודדו את הסורים להכשילו.⁹⁸

השיחות במוסקבה הסתיימו בהודעה משותפת, שבה הדגישו שני הצדדים את חשיבותה של ועידת ז'נבה ואת תפקידן המשותף של שתי המעצמות בה. בכך קיבלו הסובייטים הכרה פומבית מסוימת למעמדם השווה לזה של ארצות הברית באזור. עם זאת ברור היה מנוסח ההודעה המשותפת, כי בשלב הנוכחי של המגעים בין ישראל וסוריה - כל אחת מן המעצמות יכולה לפעול בנפרד, והדבר היה למעשה הסכמה של ברית המועצות כי נושא זה יטופל על ידי ארצות הברית.⁹⁹

ב-29 במאוס נפגש דיין עם קיסינג'ור. השיחות נסבו סביב המפגש של מזכיר המדינה במוסקבה, המצב הצבאי בגבול ישראל-סוריה, בקשות ישראל לרכש וכמובן - ההצעה הישראלית להפרדת הכוחות עם סוריה.

דיין הציג לקיסינג'ור את המתווה הישראלי כפי שאושר על ידי הממשלה - חלוקת המובלעת לשלושה אזורים, החזרת התושבים הסורים ויצירת אזורי חיץ. דיין נימק את הצעת ישראל במצב הצבאי הלא יציב מול סוריה ובשל החשש הישראלי כי עלולה לפרוץ מלחמה בתוך זמן קצר. קיסינג'ור שאל האם זו המפה היחידה שיש לישראל להציע, ודיין ענה בחיוב. כאן סקר קיסינג'ור את המניעים להגעה להסדר עם סוריה ומנה בהם את בידוד הקיצוניים בעולם הערבי, ההשפעה החיובית של הסכם שכזה על המשך המהלך המדיני המצרי-ישראלי ועל מניעת הצטרפותה של מצרים למלחמה אפשרית. עוד טען מזכיר המדינה כי סוריה איננה מדינה שניתן לסמוך עליה וסיים בהדגשת התפקיד השלילי של הסובייטים, המבקשים להחליש את תפקידה של ארצות הברית במזרח התיכון ולפגוע במהלך המדיני הנוכחי, לגרום בכך להעברת השיחות לז'נבה, וכתוצר ישיר מכך גם "להרוס את סאדאת".¹⁰⁰

98 א"מ, א-8/7069, משרד החוץ, מאת וושינגטון אל המשרד, שיחת שהב"ט-קיסינג'ור ב 29.3.74, 30 במאוס 1974; קיסינג'ור חשש, ובצדק, כי הסורים מעודדים את הדרך הסובייטית להכשיל את השיחות: "לקשור את הפרדת הכוחות להסדר סופי". ראו: א"צ, 54/1231/2002, משרד החוץ, מברק מאת שלו אל גזית, שיחה של שמחה עם נפתלי [קיסינג'ור] בשעה 21:00, 22 במאוס 1974

99 א"צ, 4467/535/2004, לקט מודיעין יומי, 30 במאוס 1974; א"צ, 75/112/2013, אגף המודיעין, סיכום מודיעין שבועי, 28 במרץ עד 4 באפריל 1974.

קיסנינג'ר סירב להעביר את המתווה והמפה שהציג דיין לידי הנציג הסורי לשיחות. מזכיר המדינה חשב כי ללא תמורה מעבר לקו הסגול, כולל קוניטרה, יידחה הדבר על ידי הסורים. עמדה זו נאמרה לו פעמים רבות על ידי אסד; סאדאת, להבנתו, תמך בכך, ואף הסובייטים אמרו לו כי ויתורים קטנים מעבר לקווי 6 באוקטובר 1973 הם המהלך הנדרש. קיסנינג'ר אמר לדיין כי הוא מבקש ממנו לחזור אל מאיר ולמסור לה כי הוא לא יציג את המפה לנציג הסורי, משום שמשמעותה היא "הבאה לידי מלחמה ואף נטרולה של ארה"ב מהמשא ומתן".

לאחר הנושא המדיני עברו השניים לדון במצב הצבאי המתוח בגבול הסורי. דיין טען בדבר נפיצות המצב וסיפר למזכיר המדינה על התאספות לגיון זרים ערבי הנערך בגבול עם סוריה, כולל "שלושת עד ארבעת אלפים חיילי קומנדו מצריים". קיסנינג'ר השיב כי הדבר רק מחזק את הצורך להגיע להסדר עם סוריה, וכי ההצעה הנוכחית של ישראל אינה מסייעת בכך. הוא הדגיש בפני דיין כי סאדאת ואסד אינם מעוניינים במעורבות הרוסית, וכי יבקש מסאדאת להפעיל את השפעתו על אסד ואף יעדכנו על שיחה זו.¹⁰¹

ועדת אגרנט, הסלמת המערכה הצבאית והמשך הדיאלוג המדיני

לכל אורך התקופה התנהלה ממשלת ישראל בידעה שחרב ועדת אגרנט מרחפת מעליה. ממשלת ישראל ה־15 בראשות גולדה מאיר כיהנה בתפקידה מ־15 בדצמבר 1969 עד ל־10 במארס 1974. הבחירות לכנסת, שהיו אמורות להתקיים ב־3 בנובמבר 1973, נדחו בשל המלחמה ונערכו ב־31 בדצמבר 1973. בבחירות אלו נבחר המערך בראשותה של מאיר בזכות 51 מנדטים, ומרבית השרים הבכירים המשיכו לכהן בה - דיין, אלון, גלילי ואבן.

100 א"מ, א-8/7069, משרד החוץ, מאת וושינגטון אל המשרד, שיחת שהב"ט-קיסנינג'ר ב 29.3.74, 30 במארס 1974; לעמדה הפסימית האמריקאית בנוגע להצעה של דיין ראו: CIA, *The Presidents*; *Daily Brief*, March 29, 1974; FRUS, 1969-1976, volume xxvi, Arab-Israeli Dispute, 1974-1976, *Memorandum of Conversation*, March 29, 1974.

101 א"מ, א-8/7069, משרד החוץ, מאת וושינגטון אל המשרד, שיחת שהב"ט-קיסנינג'ר ב 29.3.74, 30 במארס 1974; החשש בישראל מפני הגעת חיילי קומנדו מצרים לסוריה והאפשרות כי יסייעו למאמץ הצבאי הסורי, מופיע גם בדיון שנערך בראשות מאיר, בו בזמן עם שיחת דיין וקיסנינג'ר. ראו: מאגר המחלקה להיסטוריה, פרטיכל סטנוגרפי של התייעצות מדינית-צבאית, 29 במארס 1974; דיין, *אבני דרך*, עמ' 711.

ב-21 בנובמבר 1973 הוקמה ועדת החקירה הממלכתית לבדיקת הנסיבות לפרוץ מלחמת יום הכיפורים בראשות השופט שמעון אגרנט. הוועדה פרסמה את מסקנות הביניים שלה ב-1 באפריל 1974. את מרבית הביקורת ספגו הרמטכ"ל דוד אלעזר, ראש אמ"ן אלי זעירא, אלוף פיקוד הדרום שמואל גונן ובכירים נוספים באמ"ן. בניגוד למסקנות אלו לגבי צמרת צה"ל, לא מצאה הוועדה ליקויים בתפקודם של ראש הממשלה מאיר ושל שר הביטחון דיין.¹⁰²

בעקבות פרסום דו"ח הוועדה התפטר הרמטכ"ל אלעזר מתפקידו, ויצחק חופי מונה כממלא מקום הרמטכ"ל. ראש אמ"ן ואלוף פיקוד הדרום הודחו מן הצבא, וגולדה מאיר התפטרה שבוע לאחר מכן בעקבות לחץ ציבורי. ב-15 באפריל מונה מרדכי גור לרמטכ"ל, ורפאל איתן החליף אותו בפיקוד הצפון.¹⁰³

הסערה הציבורית הפנים-ישראלית לא מנעה לרגע את המשך המערכה המדינית והצבאית סביב הסכם ההפרדה עם סוריה.

כאמור, חודש מארס היה בסימן התגברות הלחימה בחזית הסורית. בסוף החודש העלו הסורים את הכוננות בכוחות היבשה לרמה העליונה, גייסו מילואים בהיקף קטן, קידמו חטיבת שריון אל "עורף רצועת ההגנה הראשונה" ונקטו פעולות נוספות בעורף. במקביל, בחזית הלחימה, הם החריפו את פעולותיהם, וזאת בהתאם לגישתם ששילבה לחץ מדיני וצבאי, ובתיאום ובהכוונה של הרוסים אשר ביקשו לקיים "מתיחות מבוקרת". כך ירו הסורים אש ארטילרית לעבר החרמון, ובלילות ירו ושיגרו פטרולים לעבר כוחות צה"ל.

ההערכה בישראל הייתה כי הסורים פועלים להכין מתקפה נרחבת לעבר המובלעת, אולם מעכבים את הפעלתה כעת בשל ידיעתם את מצב הכוננות שבה מצוי צה"ל ובשל קיומו של התהליך המדיני. התקפה כזו עשויה לצאת אל הפועל בחודש אפריל אם הסורים יחשו כי התהליך המדיני אינו מתקדם לשביעות רצונם והפערים בין הצדדים אינם ניתנים לגישור. התסכול הסורי המרכזי היה מצוי ברצונם לקבל הבטחה לנסיגה ישראלית מסוימת מעבר לקו הסגול, ובהמשך להתחייבות ישראלית לנסיגה מכלל

102 מאגר המחלקה להיסטוריה, אג"ם-מה"ד-היסטוריה, ועדת החקירה - מלחמת יום הכיפורים, דין וחשבון חלקי, 1 באפריל 1974.

103 דיין, אבני דרך, עמ' 725; רבין, פנקס שירות, עמ' 412-416; גור, ראש המטה הכללי, עמ' 13-15; איתן, סיפור, עמ' 144.

רמת הגולן. אפשרות נוספת אשר עלולה להביא את הסורים לידי מתקפה רחבה הייתה נעוצה בהבנה אפשרית שלהם כי המצרים והסובייטים אינם לוחצים מספיק על ישראל וארצות הברית לוותר במשא ומתן עימם.¹⁰⁴

חודש אפריל לא הביא עימו רגיעה צבאית. במהלכו התקיימו 331 תקריות אש, 21 ישראלים נהרגו ו-68 נפצעו.¹⁰⁵ בתגובה למהלכים הצבאיים הסוריים הוכנס חיל האוויר הישראלי לכוננות, בוטלו החופשות בפיקוד הצפון שאף תוגבר בחיילי סדיר, וכן הוחלט להיערך לגיוסם של כ-4,000 אנשי מילואים נוספים. בנוסף לכך הציע הרמטכ"ל למאיר תגובה ישראלית למקרה שתתפתח פעולה סורית - מתקפה בכיוון תל אל-חארה, ולאחר מכן בחירה בין שתי אפשרויות - להמשיך לכיוון הלאג'ה או לכיוון תל כודנה; אך בכל מקרה לא לעבר דמשק. מחשבה ישראלית - לפנות דרך קיסניג'ור אל סאדאת בכוונה שיפעל אל מול הסורים - נגנזה.¹⁰⁶

המאמץ הסורי כוון כעת אל עבר שני מוקדים - המובלעת והר החרמון. במובלעת הגבירו הסורים את לחימתם, בעיקר הארטילרית. כך למשל, במהלך חג הפסח ירו הסורים כ-500 פגזים ליום על מוצבי צה"ל במובלעת - בהשוואה ל-150 בממוצע בתקופה שקדמה לכן, ואף אל מטרות מעבר לקו הסגול כדוגמת תל פארס, תל ג'וחאדר ומוצבי 109-111.¹⁰⁷

אל המאמץ הצבאי הסורי נוספה גזרת החרמון. כאמור, בליל 21-22 באוקטובר 1973 נתפס שיא החרמון על ידי ישראל. הסורים טענו שהדבר היה לאחר החתימה על הסכם הפסקת האש ולא הכירו בכך, ולבסוף הפסגה נשארה שוממת בשל תנאי מזג האוויר.¹⁰⁸

104 א"צ, 75/112/2013, אגף המודיעין, **סיכום מודיעין שבועי, 28 במרץ עד 4 באפריל 1974**; מאגר המחלקה להיסטוריה, **פרטיכל סטנוגרפי של התייעצות מדינית-צבאית**, 29 במארס 1974; CIA, *The Presidents Daily Brief*, April 3, 1974.

105 מאגר המחלקה להיסטוריה, אג"ם/מה"ד/ היסטוריה, **ביטחון שוטף סיכום שנת העבודה 1973 (1 באפריל 1973 - 31 במרס 1974)**, עמ' 100; מאגר המחלקה להיסטוריה, אג"ם/מה"ד/ היסטוריה, **ביטחון שוטף סיכום שנת העבודה 1974 (1 באפריל 1974 - 31 במרץ 1975)**, 1976, עמ' 111, 113.

106 מאגר המחלקה להיסטוריה, **פרטיכל סטנוגרפי של התייעצות מדינית-צבאית**, 31 במארס 1974. במהלך הדיון נכנס ראש המוסד צבי זמיר, ואז שאל אותו יגאל אלון: "תהיה מלחמה, צביקה?". זמיר ענה לו שמה שמדאיג אותו זה שיכניסו את ישראל לכוננות חמש פעמים בשנה. בתגובה ענתה לו מאיר: "אותי מדאיגה הפעם השישית".

107 א"צ, 75/112/2013, אגף המודיעין, **סיכום מודיעין שבועי, 4 באפריל עד 11 באפריל 1974**; א"צ, 14/312/2021, **החלטת ממשלה מס' 404 - ענייני ביטחון (המצב בחזית הסורית והמצרית)**, 1 באפריל 1974.

108 גבעתי, **המערכה**, עמ' 451-452.

כעת התחילו הסורים לכוון את מאמצייהם הצבאיים גם אל מוצבי החרמון. לראשונה מאז מלחמת יום הכיפורים הם ירו אש ארטילרית לעבר ההר, יחידות הנדסה סוריות התחילו פורצות דרך אל הפסגה, ויחידות קומנדו שהו בה - פעמים רבות מבלי שישראל הייתה מודעת לכך. הבחירה הסורית לרכז מאמץ בגזרת החרמון ובעיקר בשיא החרמון, מקורה בכמה גורמים: הראשון, רצונם לזכות בקלף מיקוח מהותי ובהישג לקראת המשא ומתן על הסכם ההפרדה; השני, תסכולם העמוק מאי-ההתקדמות במשא ומתן; השלישי, היה הרצון לשדר למערכת הערבית האזורית כי הם היחידים אשר מגלים התנגדות אל מול המערב; הגורם הרביעי היה ההערכה כי מצב הכוננות הגבוה של צה"ל יקשה עליהם לבצע מהלך התקפי מוצלח בתחומי המובלעת. הסורים אף העריכו כי בשל המחלוקת על מועד ההשתלטות של ישראל על פסגת החרמון, יקל עליהם מבחינה בין-לאומית לפעול בגזרה זו. אל האינטרסים הסוריים הללו נוסף העניין הסובייטי. מוסקבה עודדה והכווינה את הפעולות הסוריות כחלק ממדיניותה לשמר מתיחות מבוקרת באזור, כאשר כוונתה הייתה להצטייר בהמשך כמפשרת בין הצדדים וכשחקנית שוות ערך לאמריקאים.¹⁰⁹

המהלך של מוסקבה ננקט בשל הרעה ברורה במערכת היחסים הלא-יציבה מלכתחילה עם המצרים. בסדרה של ראיונות פומביים שנתן סאדאת בחודש אפריל הוא בחר להבליט את ההיזדרדות במערכת היחסים בין קהיר ומוסקבה, את חשיבות מעמדה של ארצות הברית באזור והדומיננטיות הרבה שלה בתיווך במהלכים המדיניים באזור, את רצונה של מצרים "בגיוון מקורות הנשק של מצרים" - כלומר, רכישת נשק מערבי - ואת העובדה שצרמה לסובייטים, כי רק ארצות הברית יכולה להביא להישגים מדיניים לערבים.¹¹⁰

109 א"צ, 4469/535/2004, **לקט מודיעין יומי**, 10 באפריל 1974. בסיכום המודיעין נכתב: "כוונת הסובייטים [...] שעל סוריה לשמור באורח מבוקר על 'קו חם' כאמצעי לחץ מתמיד על ארה"ב וישראל"; א"צ, 11/528/1979, **פרוטוקול של דיון מטכ"ל**, 8 באפריל 1974; א"צ, 11/528/1979, **פרוטוקול של דיון מטכ"ל**, "דברי משה דיין", 22 באפריל 1974; א"צ, 75/112/2013, אגף המודיעין, **סיכום מודיעין שבועי, 28 במרץ עד 4 באפריל 1974**; א"צ, 267/157/1986, מפקדת פיקוד צפון-מודיעין, **דו"ח מודיעין מיוחד - דרך סורית לרכס החרמון**, 12 באפריל 1974.

110 א"צ, 75/112/2013, אגף המודיעין, **סיכום מודיעין שבועי, 12 באפריל עד 18 באפריל 1974**; א"צ, 75/112/2013, אגף המודיעין, **סיכום מודיעין שבועי, 18 באפריל עד 24 באפריל 1974**; מאגר המחלקה להיסטוריה, חצב, **כתבה מיוחדת - דברי נשיא מצרים, סאדאת, בראיון לתחנת הטלוויזיה האמריקאית אי.בי.סי ב-28 באפריל**, 29 באפריל 1974; CIA, *The President's Daily Brief*, April 20, 1974.

ב-2 באפריל חידשו הסורים את העבודות לפריצת הדרך אל שיא החרמון. ב-6 באפריל זיהה מוצב של צה"ל כוח של 40 לוחמים סורים מטפסים לעבר שיא החרמון והפנה לעברם אש ארטילרית, וגם מטוסי חיל האוויר פעלו כנגדם. ב-7 באפריל עלה סיור צה"לי לפסגה ולקח בשבי חייל סורי, ויום לאחר מכן הונחתו חיילי קומנדו סורים על הפסגה ומטוס קרב ישראלי הופל בשעה שניסה לאתרם.¹¹¹

הלחימה בחרמון יצרה לחץ רב על מצרים, אשר חששה כי הדבר יוביל להסלמה שתאלץ אותה להתערב בלחימה. על כן היא פתחה בדיונים עם שני הצדדים, על מנת לרסנם. כך מוחמד אל-גמסי, הרמטכ"ל המצרי, מסר לנספח הצבאי האמריקאי בקהיר כי הם פועלים למול הסורים על מנת לרסנם, ופנה דרכו לישראל בבקשה לבחון האם השתלטה לאחרונה על שטחים נוספים בחרמון.¹¹²

נוכח השיח המדיני והחשש כי הסורים מבקשים לכבוש את פסגת החרמון טרם סיומו של המשא ומתן, הוחלט בישראל לכבוש את הפסגה. ב-14 באפריל יצא כוח צה"ל לכיבוש שיא החרמון בסיוע מטוסי חיל האוויר וארטילריה. במקום שהה כוח סורי, ובלחימה שהתפתחה נפצעו 17 חיילי צה"ל, ונהרגו 15 חיילים סורים. בסיומה נכבשה מחדש פסגת החרמון.¹¹³

במקביל ללחימה נמשכה גם המערכה המדינית. דיין חזר מארצות הברית ב-3 באפריל ודיווח למטכ"ל כי הציג את התוכנית הישראלית לקיסנינג'ר, אך זה טען שסוריה תדחה אותה על הסף והציע להציג את ההצעה הישראלית רק ב-11 בחודש, כאשר הנציג הסורי יגיע לארצות הברית. באותו יום שלח קיסנינג'ר מכתב אל מאיר, שבו הוא הביע את דאגתו מההצעה הישראלית והעריך שהסורים יפסלו אותה על הסף. הדבר יוביל, לדעתו, לסיום השיחות, להעמקת המעורבות הסובייטית, לדרישה מחודשת שלהם לחדש את ועידת ז'נבה, לחידוש חרם הנפט ולפגיעה במצרים. קיסנינג'ר הציע

111 גבעתי, **המערכה**, עמ' 455-460; א"צ, 267/157/1986, מאת אג"ם מבצעים אל פיקוד צפון, **סיור לשיא החרמון**, 4 באפריל 1974; א"צ, 11/528/1979, **פרוטוקול של דיון מטכ"ל**, 8 באפריל 1974.

112 מאגר המחלקה להיסטוריה, משרד החוץ, מגזית אל שליו, 9 באפריל 1974; מאגר המחלקה להיסטוריה, משרד החוץ, מדיניץ אל גזית, 10 באפריל 1974.

113 א"צ, 267/157/1986, מאת אג"ם מבצעים אל פיקוד צפון, **תפיסת שיא החרמון**, 12 באפריל 1974; שם, מאת אג"ם מבצעים אל פיקוד צפון, **כיבוש שיא החרמון**, 14 באפריל 1974; שם, אוגדה 36-מודיעין, **דו"ח מיוחד בנושא החרמון**, 14 באפריל 1974; א"צ, 75/112/2013, אגף המודיעין, **סיכום מודיעין שבועי**, 12 באפריל עד 18 באפריל 1974.

לישראל לשקול נסיגה לאורך כל קו הגבול, ללא פגיעה ביישובים. תשובתה של מאיר הייתה כי זו ההצעה הישראלית העומדת על הפרק; אולם היא השאירה פתח לדיון, כאשר הוסיפה כי ניתן לדון בדברים הללו כאשר מזכיר המדינה יבקר באזור.¹¹⁴

בסוף אפריל היה ברור לישראל כי ללא התקדמות במשא ומתן על הסכם ההפרדה גדלה מאוד סכנת המלחמה ועימה האפשרות שמצרים לא תוכל לעמוד מן הצד. ראש הממשלה מאיר חזרה פעמים רבות על ההנחה כי ההתקשות הישראלית מתפרשת על ידי ארצות הברית כפוגעת בתהליך האסטרטגי להוצאת הסובייטים מן האזור ובמהלך המקביל - פיצול העולם הערבי למתונים ולקיצוניים. היא גם הבינה היטב כי ישראל עלולה לשלם על כך במטבע מדיני, וכי קיסינג'ר עלול, כפי שעשה בסופה של המלחמה, לקשור בין ההתנהגות של ישראל לבין סכנת המלחמה, וחמור אף יותר - לחברה אל סכנת ההתנגשות בין האינטרסים הישראליים לאינטרסים חיוניים אמריקאיים.¹¹⁵

נקודה שעשויה לשפוך אור על הלחץ האמריקאי להגיע להסדר ועל התסכול ממדיניות ישראל ניתן לראות במאורע קשה. ב-11 באפריל חדרו מלבנון לקריית שמונה מחבלים מארגון החזית העממית ורצחו 16 אזרחים, בהם שמונה ילדים, וכן נהרגו שני חיילי צה"ל. בתגובה פשט צה"ל למחרת על שישה כפרים בדרום לבנון. על פי בקשתה של לבנון התכנסה מועצת הביטחון של האו"ם על מנת לדון בצעדים כנגד ישראל.¹¹⁶ ארצות הברית ביקשה למנוע את הדיון מאחר שרוב החברות במועצת הביטחון לא נמנו עם ידידותיה של ישראל, אולם כשלה בכך והייתה נתונה ללחץ כפול: בקשה ערבית לא להטיל וטו על ההצעה המגנה את ישראל על פעולתה הצבאית, ולתמוך בה, או לכל הפחות להימנע; ובקשה ישראלית - להטיל וטו או להתנגד. ישראל הפעילה לחץ רב על קיסינג'ר, אולם על אף שהוא עצמו תמך בעמדתה של ישראל ואף העביר את הנחיותיו אלו למחלקת המדינה, הוא היה בעמדה מנוגדת לנשיא. מזכיר המדינה אמר לישראל כי יש לחזק

¹¹⁴ מאגר המחלקה להיסטוריה, **מאת דיניץ אל גזית, מכתב נפתלי לרה"מ**, 4 באפריל 1974; FRUS, 1969-1976, volume xxvi, Arab-Israeli Dispute, 1974-1976, *Letter From Secretary of State Kissinger to Israeli Prime Minister Meir*, April 3, 1974; על החשש הישראלי מהתחזקות הסובייטים ראו: א"צ, 11/528/1979, **פרוטוקול של דיון מטכ"ל**, "דברי שלמה גזית", 15 באפריל 1974.

¹¹⁵ א"צ, 11/528/1979, **פרוטוקול של דיון מטכ"ל**, "דברי גולדה מאיר", 22 באפריל 1974.

¹¹⁶ פיליפ בן, "מועצת הביטחון תדון היום בתלונת לבנון", **מעריב**, 15 באפריל 1974.

את מעמדו של ניקסון בעולם הערבי ולא להטיל וטו על ההצעה או להימנע. בסיומה של הפגישה סיכמו השניים על תיאום המהלך העתידי, ודיניץ עדכן את שר החוץ: "הפעלתי ידידים לגבי אדוארד" - שם הקוד שניתן לנשיא ארצות הברית.¹¹⁷

למרות מסכת הלחצים לא השתנתה עמדתו של הנשיא האמריקאי, והתברר כי "הוראת אדוארד היא לא להטיל וטו ולא להימנע"; אך כדי לרצות את ישראל תדגיש ארצות הברית שכוונת הגינוי היא גם לפשע הטרור שנעשה בקריית שמונה.¹¹⁸ ב-24 באפריל נערכה ההצבעה במועצת הביטחון, ולמרות מסכת הלחצים הישראלית הצביעה ארצות הברית בעד הצעת הגינוי.¹¹⁹

למרות ההכחות האמריקאיות היה ברור לישראל, כי מדובר במהלך מתוכנן שנבע מרצונה של ארצות הברית לזכות בתמיכת מדינות ערב - בעיקר מצרים וסעודיה - אך גם נובע בחלקו מתסכולה העמוק נוכח התנהגותה של ישראל סביב שיחות הפרדה עם סוריה, וכחלק מרצונה להפעיל עליה לחץ נוסף.¹²⁰

גם הסורים והסובייטים לא חדלו ממאמציהם המדיניים. ב-11 באפריל הגיע ראש המודיעין הסורי חיִקמת שיהאבי לארצות הברית לפגישות מדיניות עם קיסנינג'ר. באותו זמן הגיע אסד למוסקבה לפגישות מדיניות, שמטרתן חיזוק הקשר בין שתי המדינות, תיאום המהלכים המדיניים והצבאיים לשם הגברת הלחץ על ישראל וארצות הברית לנסיגה ישראלית מעבר לקו הסגול, והרחבת הסיוע הכלכלי והצבאי לסוריה. הסובייטים, אשר ראו את התהליך העקבי שהביא להעמקת המעורבות האמריקאית במצרים ובסעודיה - הגברת שיתוף הפעולה הכלכלי, המדיני והצבאי כולל בקשות ערביות לרכש מזל"טים, ביקשו לחזק את מעמדם באזור באמצעות

¹¹⁷ מאגר המחלקה להיסטוריה, **מאת דיניץ אל גזית**, 19 באפריל 1974; א"צ, 52/1231/2002, **כינוי וושינגטון**, ללא תאריך.

¹¹⁸ א"מ, חצ-10/6857, **מאת דיניץ אל גזית**, 23 באפריל 1974.

¹¹⁹ א"צ, 75/112/2013, אגף המודיעין, **סיכום מודיעין שבועי, 26 באפריל עד ל 2 במאי 1974**; "גינוי הראוי לגינוי", **על המשמר**, 26 באפריל 1974. במאמר המערכת נכתב: "מועצת הביטחון גינתה פה אחד את ישראל על הפשיטה ללבנון ונמנעה מלגנות במפורש את מעשה הרצח של המחבלים בקריית שמונה".

¹²⁰ FIA, *Telephone conference, Ambassador Dinitz/Secretary Kissinger*, February 27, 1974; "דובר המשלחת האמריקנית: ההצבעה במועה" ב - לא שינוי במדיניות", **על המשמר**, 28 באפריל 1974.

הסורים ולהעביר את מרכז הכובד של השיחות המדיניות אל מוסקבה ואל ז'נבה.¹²¹

כבר בזמן ביקורו של שיהאבי בארצות הברית ושל אסד במוסקבה, היו הסורים מודעים להצעה שהגישה ישראל לקיסינג'ר וכבר גיבשו את הצעתם הנגדית. בבסיסה עמדה הדרישה הסורית לנסיגה ישראלית של כ-10 ק"מ מערבה מהקו הסגול, עזיבת מוצבי החרמון בטענה כי נכבשו לאחר הפסקת האש, דחיית נוכחות או"ם בשטחם ודחיית מודל הפרדת הכוחות המצרי. ברור היה כי ישראל לא יכלה לקבל את ההצעה הזו, ולהבנתה היה מדובר בהצעה סורית לצורכי משא ומתן בלבד.¹²²

התרעה למלחמה, הגעת קיסינג'ר לאזור והחתימה על הסכם ההפרדה בין ישראל וסוריה, מאי-יוני 1974

בתחילת חודש מאי 1974 המתינו הצדדים לביקורו הצפוי של מזכיר המדינה האמריקאי באזור. התחושה של המעורבים במגעים בין ישראל לבין סוריה, אשר נערכו בווינגטון בתיווך ארצות הברית, הייתה כי הם הגיעו למבוי סתום, ורק בואו של קיסינג'ר למזרח התיכון יכול להביא לידי התקדמות. תחושת הדחיפות סביב הביקור באה לידי ביטוי במכתבו של ניקסון אל מאיר, שבו ציין את החשיבות של הגעה לידי הסכם, חזר על אזהרותיו כי אם לא יושג הסכם כזה ייפגעו מאמציה של ארצות הברית לסלק את הסובייטים מהאזור, והדגיש כי הדבר ישפיע לרעה על יכולותיה לסייע לישראל כפי שסייעה במלחמת יום הכיפורים, אם תפרוץ מלחמה. את מכתבו סיים הנשיא באמירה: "I Hope That Your Approach The Talks With Secretary Kissinger In a Mood of Opportunity As Israel Faces One of The Most Fateful Weeks In Its History".¹²³

121 א"צ, 75/112/2013, אגף המודיעין, **סיכום מודיעין שבועי, 12 באפריל עד 18 באפריל 1974**; FRUS, 1969-1976, volume xxvi, Arab-Israeli Dispute, 1974-1976, ראו: *Memorandum of Conversation, April 13, 1974*; א"צ, 11/528/1979, **פרוטוקול של דיון מטכ"ל**, "דברי שלמה גזית", 29 באפריל 1974. לדברי ראש אמ"ן, ארה"ב סיכמה עם מצרים על העברת סיוע כלכלי למצרים בסך 250 מיליון דולר.

122 שם, **פרוטוקול של דיון מטכ"ל**, "דברי שלמה גזית", 15 באפריל 1974; גולן, **הפרדת, עמ' 166-167**; גור, **ראש, עמ' 29**. ממכלול המקורות לא ברור כיצד הגיעה ההצעה הישראלית להפרדת הכוחות, לידי הסורים.

123 א"מ, א-11/7033, **מכתב הנשיא אל ראש הממשלה**, 30 באפריל 1974.

אולם רגע לפני בואו של קיסניגר לאזור הגיע המתח הצבאי לשיאו. בנוסף לחימה הנרחבת בגזרת המובלעת והחרמון, החלו להגיע לישראל בסוף אפריל ובתחילת מאי 1974 ידיעות ממספר רב של מקורות שהצביעו על כך שהסורים מבקשים להסלים את המערכה הצבאית ולבצע "מתקפה כוללת" לעבר המובלעת, ייתכן גם מעבר לקווי 1967, ובגזרת החרמון. הידיעות הצביעו בבירור על הכנסת כוחות סוריים רבים לכוננות, גיוס איטי של כוחות מילואים, תגבור הטנקים שבאזור המובלעת וריכוז דיוויזיית השריון 3, הכוחות המיוחדים וכוחות עזר נוספים באזור החרמון.¹²⁴ בתגובה לאפשרות ההתקפה הסורית גייסה ישראל כוחות.¹²⁵

ב-2 במאי נחת קיסניגר בישראל והתחיל במגעים אינטנסיביים שנמשכו 32 ימים. בסופם נחתם הסכם ההפרדה בין ישראל לבין סוריה.

קודם ביקורו של קיסניגר, ותחת לחץ אמריקאי ישיר, הגמישה ישראל את עמדותיה. ברור היה כי ללא הישג סורי מסוים מעבר לגבולות 1967 יקשה על קיסניגר לקדם את המשא ומתן, והדבר עלול להוביל למלחמה, וחמור יותר - למשבר עמוק עם ארצות הברית. בשל כך החליטה ממשלת ישראל לומר למזכיר המדינה כי בנוסף לתוכנית שהציגו הרמטכ"ל בארץ ושר הביטחון בארצות הברית, תהיה ממשלת ישראל מוכנה לדון "בסטייה קלה נוספת מן הקו הסגול באזור מזרח קוניטרה".¹²⁶

עם הגעתו לישראל הציג לו הרמטכ"ל את התוכנית הישראלית להפרדה ואת מרכזיותו של רכס הגבעות ממערב לקוניטרה בהגנה על רמת הגולן. מזכיר המדינה ענה כי העיסוק בגאוגרפיה איננו מרכזי העניין ותיאר את החשיבות של ההסכם מבחינת יצירת חיץ בעולם הערבי בין מתונים לקיצונים, הוצאת ברית המועצות מן המזרח התיכון ופגיעה עמוקה ביחסים בין מצרים ובין סוריה ובין מצרים לברית המועצות. קיסניגר הדגיש את חשיבות הוויתורים בקוניטרה, מאחר שאם הסורים ידחו הצעה זו ותפרוץ מלחמה, לא יצטרפו אליה המצרים, וכך יהיה אפשר להסביר

124 א"צ, 185/609/1976, מאת הצומת אל מרית, **סוריה/ ריכוזי כוחות בחרמון והפגיעות בסורים**, 28 באפריל 1974; א"צ, 11/528/1979, **פרוטוקול של דיון מטכ"ל**, "דברי שלמה גזית", 29 באפריל 1974; שם, **פרוטוקול של דיון מטכ"ל**, "דברי שלמה גזית", 6 במאי 1974; א"צ, 75/112/2013, אגף המודיעין, **סיכום מודיעין שבועי, 26 באפריל עד 2 במאי 1974**; א"צ, 85/112/2013, **סיכום מודיעין שבועי**, 9 במאי עד 16 במאי 1974; CIA, *The President's Daily Brief*, May 7, 1974.

125 א"צ, 636/157/1986, מאת מפקדת פיקוד צפון, **רתיחה - פקודת התרעה מס' 8**, 8 במאי 1974.

126 גולן, **הפרדת כוחות**, עמ' 167-172.

לדעת הקהל בארצות הברית מדוע "צריך להחזיק בגולן על מנת להגן על ישראל שלפני 1967, אך אי אפשר להסביר מדוע צריכים להחזיק בקוניטרה כדי להגן על הגולן או יישובים בגולן".¹²⁷

ראש הממשלה גולדה מאיר מקבלת את פניו של מזכיר המדינה האמריקאי הנרי קיסינג'ר ושל רעייתו ננסי בפתח מעון ראש הממשלה בירושלים, 2 במאי 1974 (צלם: סער יעקב; באדיבות לשכת העיתונות הממשלתית).

127 א"מ, א-7069/8, **שיחה במסגרת ארוחת צהריים בין רה"מ מוד"ר קיסינג'ר**, 2 במאי 1974; את יחסו של קיסינג'ר לטופוגרפיה ניתן לראות בדבריו של גור על המתח בין הקו האסטרטגי שקיסינג'ר מוליך לבין העמדה הצבאית של ישראל, המבקשת להישען על קו הגבעות ממערב לקוניטרה: "האם אנחנו [ישראל] מקבלים את התפיסה האסטרטגית הכוללת או שלא מקבלים. והתפיסה הזו 'ההימלאיות השונות', אני [גור] מצטט אותו, משחקות פחות [אצל קיסינג'ר]". ראו: א"צ, 11/528/1979, **פרוטוקול של דיון מטכ"ל**, "דברי מרדכי גור", 6 במאי 1974; בדיווחו לניקסון היה קיסינג'ר אופטימי מאוד באשר להשגת הסכם לאחר הצגת העמדה הישראלית. ראו: FRUS, 1969-1976, volume xxvi, Arab-Israeli Dispute, 1974-1976, *Memorandum From the Presidents Deputy Assistant for National Security Affairs (Scowcroft) to President Nixon*, May 2, 1974

יום לאחר מכן נפגש קיסנינג'ר עם דיין ולאחריו עם מאיר. בפגישה עם דיין סוכמו נקודות נוספות סביב העמדה הישראלית ובכללן מזרח קוניטרה (מקום מעבר הכביש), ויתור ישראלי נוסף בקו 1967, הרחבה הדדית של אזורי החיץ ופירוז של רכס הגבעות מן הצד הסורי. בפגישה עם מאיר אמר קיסנינג'ר כי על מנת לחזק את מעמדו של נשיא מצרים, הוא יציע לו כי את הסיכום עם ישראל יציג סאדאת כהצעה מצרית ויעביר אותה לסורים. הוא לחץ על מאיר לוותר על כל קוניטרה, מאחר שאחת ממטרותיו המרכזיות הייתה להראות לסורים כי מהלכים צבאיים או תמיכה סובייטית לא הביאו להם שום הישג, ודווקא ארצות הברית במהלכה המדיניים עשתה זאת. מאיר הסכימה לכך, ביקשה כי סאדאת לא יאמר זאת בפומבי וכי כל הסכם עם סוריה יהיה כרוך גם בהבטחות של ארצות הברית כי ישראל לא תרד מרמת הגולן ולא תוותר על יישובים, ותובטח אספקת הנשק שלה.¹²⁸

ב-5 במאי חזר קיסנינג'ר מביקור בדמשק, שם הציג לאסד את המתווה. הסורים דחו על הסף את ההצעה וקיסנינג'ר, יחדיו עם נשיא ארצות הברית, לחצו פעם נוספת על ישראל לשפר את עמדתה. בתגובה הציגה ישראל מפה משופרת, שבה כל צידה המזרחי של קוניטרה ופתחת רפיד מצויים בידי הסורים, וכן יבוצעו נסיגות נוספות. קיסנינג'ר סיפר לישראל כי אסד, למעשה, הסכים להפסקת אש דה פקטו - על אף שהלחימה עצמה נמשכה - אך עמדת ישראל כי הפרדת הכוחות צריכה להיערך על בסיס המובלעת איננה מקובלת על הסורים. הם דורשים גם כעת כי הסכם זה יהיה רק השלב הראשון מנסיגה ישראלית מכלל רמת הגולן וחזרה לגבולות 1967. הוא סיפר למאיר כי אשרף מרואן, שליחו של סאדאת, נפגש עם מלך סעודיה פייצל אשר לוחץ על אסד יחדיו עם המצרים לקבל את הסכם ההפרדה, והוא שותף מלא לכוונה המצרית-אמריקאית להחלשת ברית המועצות. לדברי מזכיר המדינה קשה יהיה למצרים, וכנראה גם לסעודים, לתמוך בהסכם שבמסגרתו "קוניטרה מחולקת".¹²⁹

128 א"מ, א"ח, 7069/8-א, שיחה בין רה"מ - מזכיר המדינה קיסנינג'ר, 3 במאי 1974.

129 שם, שיחה בין רה"מ ומזכיר המדינה קיסנינג'ר, 6 במאי 1974; א"ח, 11/528/1974, פרוטוקול של דיון מטכ"ל, "דברי שלמה גזית", 6 במאי 1974; Arab-Israeli; 1974, volume xxvi, FRUS, 1969-1976, Dispute, 1974-1976, Letter From President Nixon to Israeli Prime Minister Meir, May 4, 1974; א"ח, 85/112/2013, סיכום מודיעין שבועי, 3 במאי עד 9 במאי 1974; א"ח, 14/312/2021, מזכירות הממשלה, החלטת ממשלה 534 - המשא ומתן עם מזכיר המדינה של ארה"ב - הפרדת הכוחות עם סוריה, 6 במאי 1974; א"ח, 479/38/2015, משרד החוץ, סיכום מדיני שבועי, 2 במאי עד 9 במאי 1974, 9 במאי 1974.

יום לאחר מכן יצא קיסניג'ר לדמשק וחזר בו ביום. בשיחות עם מאיר הוא חזר פעם נוספת על התנגדות הסורים להצעתה המשופרת ועל הדרישה שלהם להבטחת נסיגה מלאה מרמת הגולן; אולם דווקא דבריו על מערכת היחסים בין סוריה לברית המועצות שיקפו היטב את עומק ההצלחה האמריקאית באזור, את הקרע בין שתי המדינות ואת רצונה של סוריה להגיע להסכם הנשען על חסות אמריקאית.¹³⁰

ב-5 במאי ביקר שר החוץ הסובייטי גרומיקו בסוריה במטרה להדק את שיתוף הפעולה בין המדינות ולבקש מהסורים לא להתקדם במשא ומתן עם ישראל, מאחר ששבועיים לאחר מכן עתידה להיערך פגישה בינו לקיסניג'ר ואז יתקדמו הדיונים. הסובייטים המשיכו כל העת להתעקש על התנגדותם להסכם חלקי וחזרו על החשיבות של הסכם כללי, הכולל נסיגה ישראלית מלאה. מטרתם הייתה להופיע כמצילי ההסכם וכנותני החסות המרכזיים במקומה של ארצות הברית.

ב-7 במאי חזר קיסניג'ר לדמשק. הוא ידע היטב כי מערכת היחסים בין סוריה לברית המועצות אינה הדוקה כפי שהסובייטים ניסו לתאר, וניצל זאת על מנת לדחוף את אסד לידי הסכם. הוא הבין כי הסורים אינם מעריכים את יכולת הסובייטים "לספק את הסחורה" - לא מן הנמנע שגם בעקבות הפגישות והשיחות שערכו נציגי מדינות ערביות פרו-מערביות כדוגמת מצרים וסעודיה עם אסד - ובפגישתו עם אסד הוא עיקר את הניסיונות הסובייטיים לסכל את ההסכם. תחילה הוא תיאר לאסד את הפער הצבאי-הגרעיני האמיתי בנושאי סאל"ט לטובת ארצות הברית, וזאת בניגוד לדברי הסובייטים; בנוסף, הוא הדגיש שוב את המציאות שהסורים ידעו היטב - רק ארצות הברית יכולה להביא את ישראל לידי ויתורים, רק היא יכולה להביא לכך שאסד ייצא עם הישג, בעוד ברית המועצות יכולה לתת לו בעיקר נשק. ללא הסכם כעת בתיווכה של ארצות הברית לא ייחתם הסכם לעולם. קיסניג'ר לחץ על אסד להתפשר, וזה ענה לו כי "הוא רוצה להתקרב לקראת שלום עם ישראל", אולם צריך להרגיל את הסורים "למנטליות חדשה לאחר שהורגלו לראות בישראלים חיות טרף".

130 א"מ, א-8/7096, שיחה בין ראש הממשלה ומזכיר המדינה קיסניג'ר, שעה 09:00, 8 במאי 1974; א"צ, 479/38/2015, משרד החוץ, השבוע בזירה המדינית, 5 במאי עד 10 במאי 1974, 10 במאי 1974.

בסיומה של השיחה רמז אסד על נכונותו להגיע להסדר על בסיס המובלעת ויישוב קוניטרה על ידי אזרחים; כלומר, נסיגה ישראלית משם שתכלול גם את קו הגבעות, ויישור קו הגבול ברמת הגולן. מעבר לתביעות אלו, ברור היה כי אסד החליט החלטה מדינית מהותית להתרחק - לפחות זמנית - מן ההשפעה הסובייטית ולהישען על ארצות הברית בהסכם ההפרדה. במילותיו של קיסינג'ור: "גרומיקו הצליח כנראה להצית הרבה שנה בדמשק".¹³¹

בעקבות השיחות בין מאיר לקיסינג'ור, העבירה ישראל לנשיא ארצות הברית מכתב שבו היא מבקשת מספר התחייבויות אם ייחתם הסכם עם סוריה, ובהן התחייבות אמריקאית שהיא לא תדרוש נסיגה ישראלית מרמת הגולן, מימון ואספקת נשק לטווח ארוך. במקביל המשיכה ישראל להיערך להצגת הצעה ישראלית משופרת למזכיר המדינה, שכללה גם תיקונים בגזרת הקו הסגול ובאזור רפיד.¹³²

בהמשך לפגישות אסד-קיסינג'ור והמשך הדיונים של מאיר וקיסינג'ור, דנו בישראל בעמדות החדשות שיש להציג במשא ומתן. לגבי החרמון הסכימה ישראל להעביר חלק מן המוצבים - "הפיתולים", הפסגה ומוצב נוסף לידי האו"ם. מוצב החרמון יישאר בידי ישראל. בהמשך, הוחלט כי קו הגבול באזור 105 ועד קוניטרה יעבור קילומטר אחד ממערב לקו הסגול וממזרח לכפר אחמדיה. השטח הבנוי בקוניטרה יועבר לאו"ם, וצה"ל יפנה חלק מן המוצבים בגזרה הצפונית. כמו כן הציעה ישראל את מתווה דילול הכוחות ושתי רצועות דילול.

131 א"מ, א-8/7069, שיחה בין ראש הממשלה ומזכיר המדינה קיסינג'ור, שעה 09:00, 8 במאי 1974; שם, פגישה בין ראש הממשלה ומזכיר המדינה, 8:00 בערב, 8 במאי 1974; לדיווח האמריקאי על השיחה בין קיסינג'ור ואסד ראו: Arab - Israeli Dispute, FRUS, 1969-1976, volume xxvi, May 8, 1974, *Memorandum of Conversation*, 1974-1976. בשיחה עם מזכיר המדינה אמר אסד כי סוריה רוצה "A Just Peace" - "שלום צודק". הכוונה כנראה להסכם שלום הכולל את כל זכויות הפלסטינים וחזרה מלאה של ישראל לגבולות 1967, גם בירושלים; ההזדמנות להוציא את הסובייטים גם מסוריה באה לידי ביטוי בדבריו של הרמטכ"ל גור. ראו: א"צ, 11/528/1979, פרוטוקול של דיון מטכ"ל, "דברי מרדכי גור", 13 במאי 1974; מאיר הסבירה את העיקרון שקיסינג'ור הסביר לסורים בצטטה את מזכיר המדינה: "הוא אמר [לסורים] אם הם רוצים הבטחות - שילכו לרוסים. אבל אם הם רוצים טריטוריות - הוא הכתובת לכך". ראו: מאגר המחלקה להיסטוריה, פרטיכל סטנוגרפי של התייעצות מדינית לקראת ביקור קיסינג'ור בארץ, "דברי גולדה מאיר", 29 באפריל 1974; לעמדת הסובייטים בנוגע לאופן ההסדר ראו: CIA, *Trends In Communist Propaganda*, May 15, 1974.

132 א"צ, 14/312/2021, מזכירות הממשלה, החלטת ממשלה 540 - הסכם הפרדת הכוחות עם סוריה, 8 במאי 1974; 1974; CIA, From The Secretary To General Scowcroft, May 9, 1974.

ישראל עמדה בפני לחץ הולך וגובר של קיסניג'ר וניקסון. נשיא ארצות הברית, אשר היה שקוע בפרשת ווטרגייט, ביקש להשיג הישג בזירה הבינ-לאומית שיצמצם את הלחץ הפנימי שבו הוא היה נתון. הדבר הביא את קיסניג'ר לאיים על ישראל כי אם לא תגמיש את עמדותיה, הוא ייסע לדמשק ולאחר מכן יחזור לווינגטון - כלומר, ייפסק המשא ומתן. בעוד ישראל המשיכה להתעקש על עקרונות "טקטיים" - התנגדות ליישור קו הגבול, ויתור על מוצבים וויתור על החרמון כולו, דיבר מזכיר המדינה על העקרונות האסטרטגיים אשר מחייבים את ההגעה להסדר - הוצאת הסובייטים מהאזור וחיזוק מעמדה של ארצות הברית, סכנת חידושו של אמברגו הנפט והאפשרות כי אי-הגעה להסדר תפגע ברצון וביכולת של הקונגרס האמריקאי לסייע לישראל.¹³³

ישראל המשיכה להתנגד ליישור קו הגבול כפי שביקש אסד, אולם נתנה את הסכמתה להעברת עמדתה בנושא קוניטרה, וביקשה שקו התילים ממערב לעיר יישאר בידי ישראל. מייד לאחר הפגישות בישראל המריא מזכיר המדינה לפגישות בקהיר ובדמשק. בקהיר הוא ביקש לרתום פעם נוספת את סאדאת, ודרכו גם את הסעודים, ליצירת לחץ על סוריה להתקדם בנושא הפרדת הכוחות; ובדמשק העביר קיסניג'ר את הצעתה של ישראל לאסד.¹³⁴

הכוננות של תחילת חודש מאי אמנם לא הובילה לידי מלחמה, אולם כל העת לא חדלה האש במובלעת, בחרמון ואף מעבר לקווי 1967. השילוב של המאמץ הצבאי בתהליך המדיני היה נחלת שני הצדדים. ישראל הפעילה את חיל האוויר על חלק ממוצבי הסורים הקרובים לקו הסגול ובמובלעת ("פעולות שיוף"), ואף ירתה בזמן ביקורו של קיסניג'ר בדמשק על מחנה

133 א"צ, 11/528/1979, **פרוטוקול של דיון מטכ"ל**, 13 במאי 1974; להבנה נוספת בישראל בדבר הלחץ שבו היה נתון נשיא ארה"ב ראו: א"צ, 251/379/2015, אגף המודיעין, **סיכום מודיעין שבועי, 9 במאי עד 16 במאי 1974**; לבקשת שר הביטחון דיון הכין אגף המודיעין סקירה על השינויים האישיים בממשל האמריקאי בעקבות פרשת ווטרגייט והשפעתם על מדיניות החוץ של ארה"ב. המסקנה הייתה כי "לא נראה כי לפיטורים ולמינויים החדשים צריכה להיות השלכה כלשהיא על מדיניות החוץ של ארה"ב". ראו: א"צ, 251/379/2015, אגף המודיעין, **השינויים האחרונים בממשל האמריקאי - הערכה ראשונה**, 11 במאי 1974; חשוב לציין שמבחינת ישראל, לעמדותיה "הטקטיות" היו משמעויות אסטרטגיות כבדות - רכס ההרים עליו דובר היה מהותי להגנת השטח ברמת הגולן ולעומק ישראל. החזקתו בידי הסורים פירושה שליטה מעשית שלהם על הרמה ואיום, גם אם פחות מאשר לפני 1967, על יישובי עמק החולה.

134 א"צ, 11/528/1979, **פרוטוקול של דיון מטכ"ל**, "דברי מרדכי גור", 13 במאי 1974; ראו למשל את ההתנגדות הישראלית לאופן חלוקת אזורי החיץ. CIA, From The Secretary To General. Scowcroft, May 22, 1974.

קטנה, וזאת כדי לייצר לחץ על אסד.¹³⁵

הסורים המשיכו גם הם במדיניות הפעלת האש - ירי על שטח המובלעת, על יישובים ישראלים ברמת הגולן ובגזרת החרמון. המטרה הראשית הסורית נשארה הגעה להסכם, אולם המהלך הצבאי נועד לשרת את המגעים המדיניים ואת עמדות הסורים בהן. כך למשל, הירי על היישובים נועד לאותת על התנגדות הסורים לנוכחות הישראלית ברמת הגולן.¹³⁶

לאחר חזרתו של קיסינג'ר לישראל רבו הסיכויים להסדר. אסד ויתר על דרישתו ליישור קו הגבול לכל אורך החזית, והמחלוקת העיקרית נשארה סביב קוניטרה. מזכיר המדינה טס פעם נוספת לדמשק ואיתו מפה ישראלית מעודכנת והערותיה של ישראל בנוגע לאזורי הדילול. ב-27 במאי הביא קיסינג'ר את נוסח ההסכם שסוכם עם הסורים, וב-28 במאי החליטה ממשלת ישראל להשיב בחיוב להצעה - תוך בקשה מארצות הברית לתת לה הבהרה בכתב על מניעת פעולות מחבלים משטחה של סוריה, וזאת בעקבות הטבח במעלות ב-14 במאי 1974.¹³⁷

בסופו של דבר הוסכם כי הקו הקדמי של כוחות צה"ל יישאר זהה בגזרה הצפונית לקו שהיה לאחר מלחמת ששת הימים - ממוצב החרמון עד למוצב 105. בהמשך יירד הקו עד פתחת קוניטרה הצפונית, ממערב לאחמדיה, ובאזור קוניטרה הוא יעבור 200 מ' מהכביש המערבי, דרומה עד למוצב 115 בפתחת רפיד, ומשם מזרחה כ-750 מ', ובאזור תל סאקי הוא יהיה זהה לקו הישן. עוד הוסכם כי קילומטר אחד מקוניטרה יישאר אזור מפורז מכוחות צבא, ורק כוחות משטרה יוכלו לשהות בו. בסופו של דבר, כל העיר קוניטרה הועברה לידי הסורים וישראל נסוגה בכמה מקומות מקו 1967.¹³⁸

135 מאגר המחלקה להיסטוריה, **זיכרון דברים - פעילות בגזרה הסורית**, 6 במאי 1974; א"מ, א-2/4036, **זיכרון דברים - פעילות בצפון, 14 במאי 1974**; א"צ, 630/157/1986, מאת פיקוד צפון אל אוגדה 36, **ירי לעבר קטנה**, 15 במאי 1974; CIA, *The Presidents Daily Brief*, May 3, 1974; היו מקרים שבהם דווקא נוכחותו של קיסינג'ר מנעה פעולה ישראלית. ראו: א"מ, א-2/4036, **זיכרון דברים - הצעות תגובה בעקבות ירי לעבר עין זיון ומרום גולן**, 18 במאי 1974.

136 א"צ, 85/112/2013, אגף המודיעין, **סיכום מודיעין שבועי, 16 במאי עד 23 במאי 1974**.

137 מאגר המחלקה להיסטוריה, **זיכרון דברים - דיווח רה"מ על שיחתה עם ד"ר קיסינג'ר**, 17 במאי 1974; FRUS, 1969-1976, volume xxvi, Arab-Israeli Dispute, 1974-1976; *Telegram From Secretary of State Kissinger to the Presidents Deputy Assistant*, 479/38/2015, א"צ, **for National Security Affairs (Scowcroft)**, May 17, 1974, משרד החוץ, **סיכום מדיני שבועי, 17 במאי עד 22 במאי 1974**; א"צ, 12/528/1979, **פרוטוקול של דיון מטכ"ל**, 29 במאי 1974; גור, **ראש המטה הכללי**, עמ' 46-55; CIA, From The Secretary To General Scowcroft, May 12, 1974.

138 גולן, **הפרדת כוחות**, עמ' 182-185.

פינוי שלל המלחמה משטח המובלעת - דחפור די-9 וטנק שלל סורי מסוג טי-55. על גבי הדחפור כתוב: "הרצליה דרך דמשק", על גבי הטנק כתוב "תחמושת בבטן" (באדיבות דובר צה"ל).

ב-31 במאי 1974 נחתם הסכם הפרדת הכוחות בין ישראל לסוריה בז'נבה, וב-1 ביוני הגיעו לישראל ראשוני השבויים מסוריה. ב-6 ביוני בוצעו חילופי שבויים בין הצדדים והחלה נסיגת ישראל מתחומי המובלעת. זו הסתיימה ב-26 ביוני עם ההתייצבות של כוחות צה"ל על מתווה קו הגבול החדש-ישן, ובכך באה לסיומה מלחמת יום הכיפורים.¹³⁹

ב-1 ביוני עזבה גולדה מאיר את תפקיד ראש הממשלה, ויום לאחר מכן ב-2 ביוני כוננה ממשלה חדשה בישראל, בראשות יצחק רבין. שר הביטחון בה היה שמעון פרס ושר החוץ יגאל אלון. קודם לכינון הממשלה ערך המטכ"ל ישיבת פרידה ממאיר ומדיין. דברי הסיכום של ראש הממשלה היוצאת עסקו בכלל מרכיבי המערכה המדינית-צבאית שהתנהלה בחודשים דצמבר 1973 עד מאי 1974. מאיר עמדה על ההכרח הישראלי להסתמך על עצמה ועל כוחה הצבאי, מצד אחד, אך מן הצד השני על חשיבות הקשר עם ארצות הברית; היא הסבירה את מורכבות המשא ומתן עם ירדנים - "יש רק משרד חוץ אחד שהוא ידידותי לישראל - וזה משרד החוץ הישראלי" - והמשיכה בהדגשת החשיבות הרבה של הגעה להסכם עם סוריה בדגש על הידוק

139 דין, אבני דרך, עמ' 715-716.

הקשר בין ישראל לבין ארצות הברית והוצאת הסובייטים מן האזור. לסיום בחרה להדגיש את תרומתו האישית של מזכיר המדינה האמריקאי, הנרי קיסינג'ור, להשגת ההסכם: "אני חושבת שלא היה לנו מזכיר מדינה באמריקה כמו שיש עכשיו, שזה בכלל מין אחר של בן אדם ואנחנו רק יכולים לרשום לזכותו דברים גדולים למעננו".¹⁴⁰

נראה כי דבריה אלו של מאיר מהווים סיכום הולם לתקופה חשובה זו בהיסטוריה הישראלית.

מסקנות

מאמר זה עסק במערכה המדינית והצבאית שהתנהלה סביב הסכם ההפרדה עם סוריה בין דצמבר 1973 למאי 1974. הוא דן במערכת הבין-לאומית ובתפקיד המעצמות, בחן את מעורבות השחקנים האזוריים, הציג את הדיוניים המדיניים וסקר את העימות הצבאי בין ישראל לסוריה. שלוש מסקנות מרכזיות עלו מתוך המחקר:

1. השפעת המערכה המדינית-צבאית סביב הסכם ההפרדה עם סוריה על תוצאות המלחמה

המערכה המדינית-צבאית סביב הסכם הפרדת הכוחות בין ישראל לסוריה, וההסכם עצמו כמובן, השפיעו עמוקות על האופן שבו הסתיימה מלחמת יום הכיפורים, ועיצבו במידה רבה את **תוצאות המלחמה** אצל כל אחד מן הצדדים שנטלו בה חלק, במישרין או בעקיפין.

המעצמות - ארצות הברית וברית המועצות

ארצות הברית המשיכה במהלך התקופה לקדם את מדיניותה, שעיקרה היה דחיקתה של ברית המועצות מהמזרח התיכון (תוך שמירת המגעים המדיניים הקשורים למערכת היחסים הישירה בין שתי המעצמות), הגברת הדומיננטיות האמריקאית במערכת הבין-לאומית - וזאת לאחר המכה המדינית והתדמיתית שספגה לאחר התבוסה בדרום-מזרח אסיה - שבירת חרם הנפט הערבי ותקיעת טריז בקרב מדינות העולם הערבי בין קיצוניים למתונים.

מדיניות אמריקאית זו נחלה הצלחה ברורה. החלשת מעמדם של הסובייטים באזור, שהחלה עם הישענות המצרית על ארצות הברית

140 א"צ, 12/528/1979, פרוטוקול של דיון מטכ"ל, "דברי גולדה מאיר", 2 ביוני 1974.

לאחר מלחמת יום הכיפורים, המשיכה עם חידוש מערכת היחסים ושיתופי פעולה מדיניים, כלכליים וצבאיים בין שתי המדינות. החסות הבלעדית על השיחות בין ישראל וסוריה הייתה נתונה בידי קיסינג'ור וארצות הברית, ומגמה זו אף גברה והתחזקה לאחר שגם הסורים, בסיומם של המגעים המדיניים, ביקשו את חסותה הלא-מוצהרת של ארצות הברית. שיאה של הצלחה אמריקאית זו היה בחתימה על הסכם הפרדת הכוחות, כאשר אף לסובייטים עצמם ברור היה כי השושבין הראשי של ההסכם זו ארצות הברית.

הצלחה זו הוכיחה באופן מובהק את המסר אשר ביקשה ארצות הברית לשדר למדינות ערב - הסובייטים יכולים לספק לכם תמיכה במוסדות בין-לאומיים ואף לחמש את צבאותיכם, אולם רק אנחנו יכולים לספק לכם הישג מדיני בדמות ויתורים והסכמות עם ישראל. במילים אחרות: הסובייטים ייתנו לכם נשק, ואנחנו ניתן לכם שטחים.

הישג אמריקאי נוסף היה, כאמור, בתקיעת טריז בקרב מדינות ערב בין מתונים לקיצוניים ובהבקעת חומת האיבה הערבית כלפי ישראל. הדבר בא לידי ביטוי בביטולו של חרם הנפט הערבי, התייצבות מצרים וסעודיה במחנה הפרו-אמריקאי אל מול המחנה הפרו-סובייטי בראשות סוריה, עיראק והפלסטינים, ושבירת החלוקה המובהקת הקודמת במזרח התיכון בין "ערבים ויהודים" עם ההתקרבות בין מצרים לישראל.

המעצמה השנייה שהושפעה מהסכם ההפרדה ומתוצאות המלחמה הייתה ברית המועצות. לאחר מלחמת יום הכיפורים היה תהליך דחיקתה מהמזרח התיכון לעובדה מובהקת. התהליך החל עם נטישתה של מצרים את המחנה הסובייטי על רקע אופן סיומה של מלחמת יום הכיפורים, והמשיך עם חתימת הסכם ההפרדה עם ישראל בחסות אמריקאית והעמקת הקשר המצרי-אמריקאי.

השלב הנוסף של תהליך זה בא לידי ביטוי בשיחות בין ישראל לבין סוריה ובחתימה על הסכם הפרדת הכוחות בין השתיים, וכל זאת תחת חסותו של שושבין אמריקאי, עם מעורבות סובייטית סמלית.

ההסכם המחיש לסובייטים באופן ברור כי הם הכוח היורד באזור, וגם ניסיונותיהם לחזור למוקדי קבלת ההחלטות - אם באמצעות יכולת ההיזק או דרך תיווך מדיני - טורפדו על ידי ישראל, ארצות הברית ואף מצרים וסוריה.

אמנם, הסובייטים יכלו לרשום לעצמם גם הישגים מסוימים במהלך התקופה: בדרום-מזרח אסיה, בהמשך הדיאלוג עם ארצות הברית בנושאי סחר, כלכלה וסאל"ט, ביצירת תדמית רגעית של מעצמה שוות ערך ובפתיחת תעלת סואץ לשיט; אולם במבט רחב ברור היה כי החתימה על הסכם הפרדת הכוחות היה שלב משמעותי בדחיקתם מן האזור, בקיבוע עליונותה של ארצות הברית והתבססות ציר ערבי-מתון-ישראלי-אמריקאי, שעלה בעוצמתו על כלל מערכת הבריתות שיכלו הסובייטים לייצר לאחר 1974.

למרות מהלכים מהותיים אלו, חשוב לסייג מעט מסקנה זו. לאחר איבודה של מצרים, ביקשו הסובייטים ואף הצליחו למצוא משענת אזורית משמעותית בדמות התמיכה בעיראק, וכמובן סוריה. הדחיקה הסובייטית הסופית מן האזור התרחשה רק לאחר קריסת ברית המועצות בשנות התשעים. אולם למרות זאת אין ספק כי מעמדה ועוצמתה באזור נחלשו, ואולי ההוכחה הטובה ביותר לכך היא הגברת שיתוף הפעולה הסובייטי-פלסטיני והצורך שלה להישען על ארגוני טרור פלסטיניים ולא על מצרים - מנהיגת העולם הערבי - כבעבר.

הזירה האזורית - ישראל, מצרים וסוריה

המדינה הראשונה שנדון בהשפעת תוצאות המלחמה והסכם הפרדת הכוחות עליה היא ישראל. כיבושה של המובלעת במהלך המלחמה נועד להוות אמצעי לחץ על המשטר הסורי וקלף מיקוח עתידי. יתרה מכך, ישראל העריכה שלאחר המלחמה יגבר עליה הלחץ האמריקאי והבין-לאומי לווייתורים טריטוריאליים, כפי שקרה בשיחות מול מצרים, והיא ביקשה לייצר משוואה שבמסגרתה היא תוותר על המובלעת ותמורת זאת תישאר ברמת הגולן, ללא חזרה לגבולות 1967.

מדיניות ישראלית זו הסתיימה בהצלחה; למעט הנסיגה מקוניטרה ותיקוני גבול מזעריים נוספים נשארה הרמה בידי ישראל. היא קיבלה לכך אישור לא רשמי בהסכם הפרדה, ואף התחייבות מסוימת בעל פה מפי קיסינג'ר כי ארצות הברית לא תדרוש את נסיגתה מרמת הגולן. הצלחה זו הגיעה לאחר עימות לא פשוט עם ארצות הברית, אך ללא קרע מובהק ואף חיזוק של מערכת היחסים שכללה הסכמי אספקת נשק וביטחון.

ברמה הבין-לאומית הוחלש מעמדה של ברית המועצות, ובמערכת האזורית התחזק הקשר הישראלי-מצרי בחסות אמריקאית; וכך החל תהליך הוצאתה של המדינה הערבית הגדולה ממעגל המלחמה עם ישראל.

אמנם ממשלתה של גולדה מאיר ספגה ביקורת ציבורית פנימית לא מעטה עקב ויתוריה על קוניטרה, אולם גם ביקורת פנימית זו לא עמעמה, להבנתנו, את הישגיה האסטרטגיים של ישראל שנבעו מהסכם ההפרדה עם סוריה בפרט ומתוצאות המלחמה בכלל.

המדינה השנייה שנדון בה היא מצרים. על השפעת מלחמת יום הכיפורים על מצרים נכתב רבות, ורק נדגיש כי הסכם הפרדת הכוחות עם ישראל, המעבר האיטי אך העקבי למחנה האמריקאי, ההתנתקות מההשפעה הסובייטית וחתירת הסכם ההפרדה בין ישראל לסוריה שיפרו עמוקות את מעמדה במערכת הבין-לאומית והאזורית.

מעבר לכלל תוצאות אלו, חשוב לראות גם את מרכזיותה של מצרים בכלל וסאדאת בפרט בתהליך הפרדת הכוחות עם סוריה. ללא מהלכיו של קיסינג'ור, קשה להעלות על הדעת כי הסכם בין שתי המדינות היה קורם עור וגידים. עם זאת, תפקידם של מצרים ושל סאדאת עצמו חשובים היו לא פחות בשל מהלכיה האמיצים אל מול ברית המועצות ובשל מהלכיה ומעמדה בזירה האזורית והערבית.

במישור הבין-לאומי, נטישתו של סאדאת את הסובייטים החלישה את מעמדם והשפעתם באזור, הכשירה את הקרקע להתבססותה של ארצות הברית כמעצמת-העל הדומיננטית במזרח התיכון ויצרה את המסגרת האסטרטגית הנוחה להגעה לידי הסדר בחסות אמריקאית.

ברמה האזורית הערבית שבר סאדאת באמצעות סעודיה והמלך פייצל את חרם הנפט הערבי, השמיט מנוף לחץ מרכזי מהסובייטים ומהסורים, פיצל את העולם הערבי למתונים ולקיצוניים - לפרו-מערביים לעומת פרו-סובייטים - וסייע בכך לארצות הברית להשלים את מהלכיה המדיניים. במישור מערכת היחסים הביטחולית הפעילה מצרים את מלוא כובד משקלה על סוריה, על מנת שזו תרסן את מהלכיה הצבאיים, תתפשר פעמים לא מעטות ותישאר על נתיב ההסכם. כל זאת היא עשתה כאשר לסורים היה ברור כי מצרים נטשה אותה.

אל מול ישראל לחץ סאדאת כי היא תמתן את תגובותיה הצבאיות לנוכח הפעילות הסורית, תנמיך את גובה ההצהרות הלוחמניות ותסכים לפשרה מדינית, למשל בנושא קוניטרה, ובעיקר הוא סדק את חומת האיבה הערבית כלפיה. סאדאת גם תיאם עם ישראל, באמצעות ארצות הברית, רבים מן המגעים המדיניים שלו עם סוריה, וכך למעשה יצר חזית המורכבת מארבע מדינות - ארצות הברית, ישראל סעודיה ומצרים - אל מול הסורים.

המדינה האחרונה שתידון כאן היא סוריה. כבר בתחילת המערכה היא הייתה מצויה בחיסרון גדול אל מול הדומיננטיות המצרית. ההתקדמות המצרית המהירה לקראת הסכם ההפרדה עם ישראל, הקרבה שלה לארצות הברית, העקשנות הישראלית בשאלת השבויים, המובלעת, קווי 1967 והשייכות שלהם למחנה הסובייטי - החלישו מאוד את יכולת המיקוח הסורית. גם השבירה של חרם הנפט פגעה עמוקות ביכולת המיקוח הזו. בנקודה זו פעל קיסנינג'ור בחוכמה וחילץ את סוריה מן הפינה שבה הייתה נתונה. הוא הבין את ההכרח הסורי להישען על ברית המועצות מן הבחינה הצבאית והמדינית, וזאת למרות סלידתה הרבה ממנה, וניצל זאת על מנת להגיע להסכם. הוא הסביר לאסד כי קרבתו אל מוסקבה מונעת ממנו להשיג הישגים מדיניים אל מול ישראל, וכי הדרך לקבלת המובלעת וקוניטרה אינה עוברת במוסקבה אלא בווינגטון. ברגע שהסורים הבינו זאת, ואת הבגיזה המצרית בהם, נפתחה הדרך להסכם לאחר ויתורים סוריים לא קטנים. הסורים קיבלו את המובלעת חזרה, שטחים מזעריים מעבר לקווי 1967 וכן את העיר קוניטרה. אמנם רמת הגולן נשארה בידי ישראל, אולם אסד יכול היה להציג בפני עמו כי דרך המאבק הצבאי והמדיני ניצחה, המובלעת חזרה לידיים סוריות, לא נשאר אף חייל ישראלי בשטח סורי שלאחר 1973, וקוניטרה - סמל לכיבוש הישראלי של רמת הגולן - חזרה הביתה. חשוב להדגיש: אסד לא הפך להיות פרו-אמריקאי ונשאר סמוך על שולחנה של מוסקבה עוד שנים ארוכות; אולם הוא הבין היטב כי במציאות הגאופוליטית שנוצרה במזרח התיכון ובמערכת הבין-לאומית, ייטב לה לסוריה כעת להסתייע בארצות הברית על מנת לזכות בחזרה במובלעת, אחרת תאבד גם אפשרות זו.

2. מדיניות הפעלת הכוח - השילוב בין המדיני והצבאי

אין ספק כי בתקופת המחקר, דצמבר 1973 עד מאי 1974, היו משולבים היטב המהלכים הצבאיים במהלכים המדיניים מתוך מדיניות מכוונת. גם אם הדבר נראה ברור - חשוב מאוד לתארו. הדבר נכון לשתי המדינות - סוריה וישראל. לגבי הסורים נועדו המהלכים הצבאיים להביא לידי קיומו של תהליך מדיני, ובמצב שבו כבר מתקיימות שיחות מדיניות נועדו המהלכים הצבאיים לאותת על חוסר שביעות הרצון מן המצב הקיים. המהלכים הצבאיים הסוריים נועדו כל העת להלך בין הטיפות. מצד אחד, הרצון לשדר כי אי-התחשבות ברצונותיה או בעמדותיה עלול להביא לידי משבר והסלמה בתקריות האש, אך מן הצד האחר היה ברור לסורים,

ולא פחות מכך גם לסובייטים, כי אין זה מעניינם לפתוח במלחמה נרחבת עם ישראל ולכן שמרו על גובה הלהבות.

האיזון הסורי בא אם כן לידי ביטוי באופן הפעלת האש. כך למשל, כאשר רצו לאותת על חוסר שביעות רצונם מאי־התקדמותו של המשא ומתן במאוס 1974, הם ירו אש ארטילרית באור יום לעבר המובלעת; וכאשר תסכולם הלך וגבר, הרחיבו את האש אל עבר החרמון, הגדילו את כמות הפגזים הנורים ביום, ירו בלילה, הפעילו את חיל האוויר הסורי ואף ירו אל עבר יישובים ישראלים מעבר לקו הסגול.

ישראל פעלה במתווה דומה בחלקו. לרוב היו הסורים אלו אשר יזמו את הלחימה, מאחר שמטרתה של ישראל הייתה למנוע הסלמה מחשש לשבירת הסכם הפרדת הכוחות עם מצרים וסיומה של יכולת העמידה של המצרים מן הצד. לכך נוספו גם חוסר רצונה של ישראל לבצע מהלכים צבאיים נרחבים בשל התמשכות המלחמה ולחץ אמריקאי שלא להיגרר לכך.

עם זאת, גם ישראל יזמה ימי קרב ועשתה שימוש בכלי הצבאי על מנת להגביר את הלחץ על סוריה ואף על ארצות הברית. כך למשל, היא השתמשה לעיתים בהפעלת ארטילריה על קו המוצבים הסוריים, בפעולות פשיטה יזומות, וכאשר רצתה להחריף את תגובתה - גם בחיל האוויר. המחשה טובה הייתה הפגזת מחנה קטנה בזמן ביקורו של קיסינג'ור בדמשק בחודש מאי 1974, שנועדה לייצר לחץ כפול - הן על אסד והן על מזכיר המדינה האמריקאי.

מדיניות ישראלית זו של **"כיבוי אש באמצעות אש"** אינה ייחודית לתקופת הלחימה במובלעת; שורשיה נעוצים עוד בשנות החמישים והשישים, בשעה שישראל ביקשה לשמר את הסטטוס קוו בגבולותיה ועם זאת להגן על האינטרסים החיוניים לה. בבסיסה של הפעלת כוח זו מצויה ההכרה בהכרח לקיים מדיניות אקטיביסטית בפעילות הביטחון השוטף, המשולבת בהנחיה אסטרטגית־מדינית הרואה בסטטוס קוו היחסי מצב מבוקש. הדבר היה נכון בשנות השישים בעימות עם סוריה באזורים המפורזים, בעימותים עם ירדן בקו התפר, בלטרון ובירושלים, והוא היה נכון גם בשנת 1974, בזמן הלחימה במובלעת.

3. סוגיית השבויים הישראלים בסוריה

יכולתה של ישראל לנהל משא ומתן בסוגיה הרגישה לה עד מאוד - שאלת השבויים שהיו מוחזקים בסוריה - הייתה לאחת מסוגיות המפתח בתקופת המחקר.

דווקא בנושא כואב זה הפגינה ממשלתה של מאיר נחישות מדינית, יכולת עמידה בלחצים והבנה אסטרטגית. למן הרגע הראשון היה ברור כי זוהי נקודת תורפה, שהסורים יבקשו לנצלה על מנת לכפות על ישראל ויתורים נרחבים. הגישה הסורית ביקשה לנצל את הרגישות של החברה הישראלית לבניה ובנותיה, לסחוט ממנה הבטחות עוד קודם לתחילת המשא ומתן ולמצות כך את רווחיה מן המלחמה.

ממשלת מאיר הבינה זאת היטב. היא החליטה עם סיום הלחימה ותחילת הדיונים בדבר השבויים, כי עליה לסכל כל ניסיון סורי לעשות שימוש בהם וכי עליה לעקר מכשיר זה מסל הכלים הסוריים. כך ישראל התנגדה לשיתופה של סוריה בוועידת ז'נבה כל עוד לא תועבר רשימות השבויים; היא דחתה את ההצעה הסורית מינואר 1974 בדבר נסיגה מכלל רמת הגולן בתמורה לרשימה זו, ביקשה מקיסניגר שלא לקבל את רשימת השבויים מסוריה או מנציגים ערביים אחרים, והתעקשה כי הדבר הוא סוגיה אנושית ואין לכרוך אותה במשא ומתן ובוודאי לא בהבטחה ישראלית לנסיגה עוד קודם לתחילת הדיונים. לכך יש להוסיף את הבנתה של ישראל את הלחץ שבו היה אסד נתון, וככל הנראה גם את הבנתו, כי דרישה זו עלולה להשאיר אותו ללא שום הישג ולקבע את נוכחותה של ישראל בשטח המובלעת הסורית.

בסופו של דבר, מדיניות ישראלית נחושה זו נחלה הצלחה. למרות הלחץ האמריקאי הכבד עליה והלחץ הפנימי של משפחות השבויים על ממשלת מאיר, דבקה ישראל בעמדתה זו וסירבה להתפשר; הסורים הם אלו שבסופו של דבר ויתרו על דרישתם, איבדו את קלף המיקוח המרכזי שהיה בידם והעבירו לידי קיסניגר את רשימת השבויים ללא תמורה מדינית מובהקת. כאשר עורכים דין וחשבון בדבר תוצאותיה של מלחמת יום הכיפורים, נראה שיש להוסיף גם את הצלחה המדינית הזו אל מכלול הישגיה של ממשלת גולדה מאיר ושל מדינת ישראל.